

รายวิชา

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา

เจตสิก
“คุณสมบัตินองจิต”



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา

“เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”

จำนวนออกดเอบ

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา
“เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”



วิทยาการบรรยาย

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

คณะทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์เผยแพร่

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “เจตสิก : คุณสมบัตินิยามจิต”

ผู้เขียน : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

ที่ปรึกษา: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

รศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส ผู้อำนวยการกองวิชาการ

บรรณาธิการ : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

คณะกรรมการถอดบทเรียน : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ พระมหาธิติ อนุภทโท

นายสุชญา ศิริธัญญกร

ผู้ตรวจปฏิรูป : คณะกรรมการดำเนินงานโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills)

รายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา

จำนวนหน้า : ๗๘ หน้า

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๖๗

จำนวนพิมพ์ : ๑๐ เล่ม ฉบับสำเนาถอดบทเรียน

จัดรูปเล่ม/ตรวจทาน : นายสุชญา ศิริธัญญกร

แบบปก : นายสุชญา ศิริธัญญกร และนางสาวกัญฉิ พิมพ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ISBN xxx-xxx-xxx-xxx-x

จัดพิมพ์โดย : กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มจร

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓ (ต่อ ๘๗๖๖)

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๕

โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๕๕๕

ส่วนหนึ่งของเนื้อหา
โครงการพัฒนาทักษะ(Upskills)
การสอนรายวิชา
พระพุทธศาสนา และพุทธปรัชญา



วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖ ถึง ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖

ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี

สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

กองสื่อสารองค์กร

ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ

กองกิจการวิทยาเขต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธปรัชญาในอภิปิณฑล

“เจตสิก: คุณสมบัติของจิต”

บรรยายครั้งที่ ๑๐

โดย พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๕



คำปรารภ

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต” เล่มนี้ เกิดขึ้นมาจากการโครงการเพิ่มทักษะ(Upskills1) การสอน รายวิชา พระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา โดยร่วมมือกันทำงาน ๕ ส่วนงานคือ กองวิชาการ สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ กองสื่อสารองค์กร ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ กองกิจการวิทยาเขต โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อให้บุคลากรสาย วิชาการมีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับรายวิชา พระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น (๒) เพื่อให้บุคลากร สายวิชาการ ได้พัฒนาศักยภาพเทคนิคการสอนเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการ ที่สอน รายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา มีแนวทางการสอนที่เป็นไป ในทิศทางเดียวกัน และมีการพัฒนาทักษะแก่คณาจารย์ที่เข้าอบรม จำนวน ๓๓๘ รูป/คน ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546 และผ่านลิงก์ <https://zoom.us/j/9779933546> ระยะเวลา ดำเนินงาน ๕ เดือน ทุกวันศุกร์ เดือนละ ๔ ครั้ง เริ่มตั้งแต่วันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๕ และสิ้นสุดโครงการอบรม วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะสอนรายวิชา พระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา แก่คณาจารย์ในคณะ วิทยาเขต

วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการ จำนวน ๓๓๘ รูป/คน และ
คณาจารย์ผู้เข้าอบรมในโครงการ ได้รับความรู้ ความเข้าใจ และ
พัฒนาทักษะ เทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพุทธ
ปรัชญาเพิ่มมากขึ้นสามารถนำไปปรับใช้ในกระบวนการจัดการเรียน
การสอนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดย
ไม่มีงบประมาณ และวิทยากรที่บรรยายก็บรรยายให้ความรู้แก่
คณาจารย์ชาวมจร โดยการให้เปล่า

เมื่อจบโครงการดังกล่าวแล้ว ประโยชน์ที่นำไปใช้ (๑)
บุคลากรสายวิชาการผู้เข้าอบรมมีความรู้และความเข้าใจใน
กระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธ
ปรัชญาเพิ่มมากขึ้น (๒) บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมได้พัฒนา
ศักยภาพเทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา
เพิ่มมากขึ้น เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓)
บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมที่สอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและ
พุทธปรัชญา มีแนวทางการสอนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ เรื่อง พุทธปรัชญา ในอิทธิธรรม
ปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต” ที่บรรยาย โดยพระมหาสมบุรณ์
วุฑฒิโกโร,, รองศาสตราจารย์, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๑ ครั้ง เมื่อวันที่
๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ โดยมีคณะทำงานถอดเทป ประกอบด้วย
(๑) นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ (๒) พระมหาธิติ อนุภทโท (๓) นายสุชญา

ศิริชัยภร (๔) พระมหาศรายุทธ ฐิตเมโธ โดยมีขั้นตอนการทำงาน เป็น ๓ ระยะ คือ (๑) ส่งข้อมูลเพื่อการถอดเทปเสียง เช่น วิดีโอ และ พาวเวอร์พ้อยท์ (๒) ถอดเทปเสียงคำบรรยาย (๓) ปรับแก้ไขคำบรรยายให้ตรงคำที่บรรยาย ซึ่งการถอดเทปใช้เวลาและปรับแก้ไข ประมาณเทปละ ๘-๑๒ ชั่วโมง แต่อย่างไรก็ตาม ในการทำงานครั้งนี้ เพื่อให้มีการเผยแพร่ถอดเทปสำเนา ก่อน จึงได้สร้างเป็นรูปเล่มหนังสือ เผยแพร่ทางออนไลน์ไปก่อน อีกทั้งได้มีร่วมแนวทางการทำงานแบบ ใหม่ของมหาวิทยาลัย ทั้ง ๕ ส่วนงานมาทำงานและเดินไปด้วยกัน ซึ่ง เป็นการทำงานเป็นทีม และทีมตรงนี้ คือก้าวแรกและก้าวต่อ ๆ ไป ที่ จะสร้างงานสร้างผลงานวิชาการที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในฐานะผู้ ปรับแก้ไขภาษาและปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับคำบรรยายเรื่อง พุทธ ปรัชญาในอภิปธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต” ในฐานะ คนทำงานประโยชน์ที่ได้รับ ก็คือความสุขที่ได้รับความรู้ในขณะที่ถอด เทป และอีกประการหนึ่ง ก็คือได้สร้างผลงานวิชาการ เรื่อง พุทธ ปรัชญาในอภิปธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต” ซึ่งเกิดจาก ผู้บริหารระดับสูง รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาบรรยายให้ฟัง ซึ่งเรื่องทำนองเช่นนี้ ก็เกิดขึ้นที่ จัดในนามโครงการเป็นครั้งแรกและบรรยายกันนานเป็นระยะเวลา ๕ เดือน ซึ่งเกิดประโยชน์อย่างยิ่งแก่คณาจารย์และบุคคลทั่วไปที่ได้มี โอกาสได้เข้าฟังและมาเรียนรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนา เมื่อถอด เทปคำบรรยายเรื่อง พุทธปรัชญา ในอภิปธรรมปิฎก “เจตสิก :

คุณสมบัติของจิต” เสร็จเรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง จึงได้ร่วมกันทำเป็นเล่มในรูปแบบหนังสือแบ่งเป็นตอน ๆ ตอนละเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา พระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา เมื่อจัดทำเป็นรูปเล่มเสร็จแล้ว ก็ได้นำมาเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์กองวิชาการ มจร ดังที่ปรากฏ

กราบขอบพระคุณองค์วิทยากร ผู้บริหารที่ประสิทธิประสาทความรู้เรื่องคุณสมบัติของจิต หรือองค์ประกอบของจิต ที่เรียกว่าเจตสิก ในทางพระพุทธศาสนา อย่างหาที่สุดมิได้ และขอขอบพระคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ที่ช่วยสนับสนุนโครงการนี้ด้วยดีตลอดมา จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดหนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”” เล่มนี้ขึ้น ขออานิสงส์แห่งการจัดทำเล่มหนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”” ครั้งนี้ จงเป็นปัจจัยแห่งความเจริญแพร่หลายของพระสัทธรรม เพื่อความเกษมศานต์แห่งมหาชนตลอดกาลยาวนานสืบไป

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”” เป็นผลงานที่บรรยายของ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รองศาสตราจารย์, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งที่ ๑๖ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ ที่คณะทำงานได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากการบรรยายเรื่องพุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต” จากโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills.) การสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย ปรมัตถธรรม ๔ เจตสิก คืออะไร ? จิตกับเจตสิก ลักษณะของเจตสิก ๔ อย่าง คือ (๑) จิตและเจตสิก เกิดพร้อมกัน (๒) จิตและเจตสิก ดับพร้อมกัน (๓) จิตและเจตสิก มีอารมณ์เดียวกัน (๔) จิตและเจตสิก มีฐานที่ตั้งเดียวกัน การแบ่งกลุ่มเจตสิก อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ (The Universals) อันได้แก่ (๑) ผัสสะลักษณะที่จิตตุกะของผัสสะ ลักษณะที่จิตตุกะของผัสสะกับทฤษฎีระบบ (๒) เวทนา ลักษณะที่จิตตุกะของเวทนา ลักษณะที่จิตตุกะของเวทนามกับทฤษฎีระบบ (๓) สัญญาเจตสิก ลักษณะที่จิตตุกะของสัญญา ลักษณะที่จิตตุกะของสัญญากับทฤษฎีระบบ (๔) เจตนาเจตสิก ลักษณะที่จิตตุกะของเจตนา ลักษณะที่จิตตุกะของเจตนา กับ ทฤษฎีระบบ (๕) เอกัคคตา ลักษณะที่จิตตุกะของเอกัคคตา ลักษณะที่จิตตุกะของเอกัคคตากับทฤษฎีระบบ (๖)

ชีวิตินทรีย์ ลักษณะที่จตุกะ ของชีวิตินทรีย์ ลักษณะที่จตุกะของชีวิตินทรีย์กับทฤษฎีระบบ (๗) มนสิการ ลักษณะที่จตุกะของมนสิการ ลักษณะที่จตุกะของมนสิการกับทฤษฎีระบบ ซึ่งเมื่อได้อ่านเรื่อง เจตสิก : คุณสมบัติของจิตแล้ว จะทำให้รู้ว่า เรื่องที่เป็นนามธรรม สามารถอธิบายให้เป็นรูปธรรมได้อย่างเข้าใจง่าย และ ยังมีภาพประกอบการบรรยายด้วย ก็ยิ่งทำให้เข้าใจได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น และเนื้อหาแต่ละหัวข้อ ได้แจ่มแจ้งในเล่มนี้แล้ว

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “เจตสิก : คุณสมบัติของจิต”” เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์แก่อกุล ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอภิธรรม เรื่อง เจตสิก : คุณสมบัติของจิต ที่เกี่ยวกับลักษณะของเจตสิก ๔ และอัญญาสมานา เจตสิก ๑๓ แก่คณาจารย์ นิสิตและประชาชนทั่วไปตลอดไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	๗
คำนำ	๑๑
ความนำ	๑๕
ปรมาัตถธรรม ๔	๑๖
เจตสิก คืออะไร ?	๑๘
จิตกับเจตสิก	๒๑
ลักษณะของเจตสิก	๒๕
ลักษณะของเจตสิก ๔ อย่าง	๒๖
จิตและเจตสิก เกิดดับพร้อมกัน	๓๐
จิตและเจตสิก มีอารมณ์เดียวกัน	๓๓
จิตและเจตสิก มีฐานที่ตั้งเดียวกัน	๓๔
การแบ่งกลุ่มเจตสิก	๓๕
อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓	๓๘
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ (The Universals)	๔๗
๑. ผัสสะ – Contact	๕๐
ลักษณะที่จุดกะของผัสสะ	๕๒
ลักษณะที่จุดกะของผัสสะ กับ ทฤษฎีระบบ	๕๖
๒. เวทนา – Feeling	๕๘

ลักษณะที่จุดกะของเวทนา	๖๑
ลักษณะที่จุดกะของเวทนา กับ ทฤษฎีระบบ	๖๑
๓. สัญญาเจตสิก – Perception	๖๓
ลักษณะที่จุดกะของสัญญา	๖๔
ลักษณะที่จุดกะของสัญญา กับ ทฤษฎีระบบ	๖๕
๔. เจตนาเจตสิก – Volition	๖๖
ลักษณะที่จุดกะของเจตนา	๖๗
ลักษณะที่จุดกะของเจตนา กับ ทฤษฎีระบบ	๖๘
๕. เอกัคคตา – One – pointedness	๖๙
ลักษณะที่จุดกะ ของเอกัคคตา	๗๐
ลักษณะที่จุดกะของเอกัคคตา กับ ทฤษฎีระบบ	๗๑
๖. ชีวิตินทรีย์ – Life – Faculty	๗๒
ลักษณะที่จุดกะ ของชีวิตินทรีย์	๗๓
ลักษณะที่จุดกะของชีวิตินทรีย์กับทฤษฎีระบบ	๗๔
๗. มนสิการ – Attention	๗๕
ลักษณะที่จุดกะของมนสิการ	๗๖
ลักษณะที่จุดกะของมนสิการกับทฤษฎีระบบ	๗๗-๗๘

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา

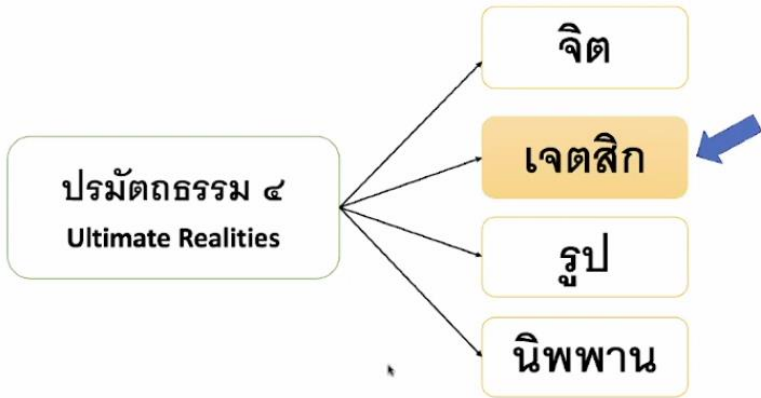
เจตสิก คุณสมบัติของจิต

ความนำ

ท่านพระมหาวิทยุชัย ปุตุตวิเสโส ผู้อำนวยการกองวิชาการ ท่านผู้บริหารคณาจารย์ฝ่ายบรรพชิตและท่านผู้บริหาร คณาจารย์ฝ่ายคฤหัสถ์ ตลอดถึงคณะทำงานทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดโครงการนี้ทุก ๆ ฝ่าย การบรรยายโครงการ upskill เพื่อพัฒนาบุคลากรสายอาจารย์ โดยเน้นสาขาวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อให้คณาจารย์นั้นมีแนวทางในการสอนนิสิตของตัวเองให้มีคุณภาพและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก็ได้ดำเนินการมาถึงครั้งนี้ เป็นครั้งที่ ๑๐ เหลืออีกไม่กี่สัปดาห์ ในช่วงปีใหม่ ต้นปีใหม่นี้ เราก็จะเสร็จโครงการแล้วก็จะมีการมอบวุฒิบัตรจากอธิการบดี ที่ไหนเมื่อไหร่แน่นอนเดี๋ยวจะแจ้งให้ทราบทีหลัง ทราบว่าจะมีการเข้าค่ายนั่งกรรมฐานสักประมาณ ๑ วันเป็นอย่างน้อย ที่ไหนเดี๋ยวจะนัดอีกทีหนึ่ง

ในวันนี้ จะเป็นการบรรยายครั้งที่ ๑๐ อย่างที่แจ้งแล้ว วิชาพุทธปรัชญาในอภิปรัชญา ในวันนี้ก็จะขึ้นหัวข้อปรมาตถธรรมประเภทที่ ๒ ในปรมาตถธรรม ประเภทที่ ๑ ที่เรียกว่า จิต เราได้ใช้เวลานานมากเลย เพราะว่าจิตนั้นมีรายละเอียดมาก มีหลายระดับด้วย มีจำนวนถึง ๘๘ กว่าจะเสร็จก็ใช้เวลาถึง ๙ ครั้ง ด้วยกัน ก็ถือว่า

เราได้จบสิ้นไปแล้วสำหรับปรมัตถธรรม ประเภทที่ ๑ โดยย่อ ส่วนครึ่งต่อไปนี่ครั้งที่ ๑๐ จะเป็นปรมัตถธรรม ประเภทที่ ๒ เรียกว่า เจตสิก หรือจะเรียกว่า คุณสมบัติของจิตหรือองค์ประกอบของจิตก็ได้ ในวันนี้ ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของเจตสิก ขอเริ่มต้นที่ทบทวนว่า



ปรมัตถธรรม ๔

ในอภิธรรมนั้น มีเนื้อหาทั้งหมดสรุปย่อลงในปรมัตถธรรม ๔ อย่าง ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Ultimate Realities แปลว่า ความจริงอันสูงสุดหรือความจริงแท้ที่มีอยู่ในโลกและจักรวาลนี้ เรียกว่า ปรมัตถธรรมคู่กับสมมติธรรม ธรรมหรือสิ่งที่มนุษย์เราสร้างขึ้นมา สมมติเกิดขึ้น ความจริงแบบนั้นไม่ใช่ปรมัตถ์ เรียกว่า สมมติ แต่ความจริงปรมัตถ์ไม่เกี่ยวกับการกระทำหรือการสร้างสรรค์ของมนุษย์ แต่มีอยู่

ในธรรมชาติ เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ คล้าย ๆ กฎของธรรมชาติ เราได้พูดไปแล้วจิต ๘๘ ดวง

วันนี้ก็เป็นเรื่องเจตสิก ประเภทที่ ๒ ก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเรา ถ้าเอาชั้น ๕ เป็นตัวตั้ง เจตสิกถือว่าเป็นส่วนประกอบ ๓ ส่วน ๕ ของชั้น ๕ เลยทีเดียว ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การบรรยาย ๙ ครั้ง ที่แล้ว เราได้พูดถึงวิญญาณชั้นอย่างเดียว วิญญาณชั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของชั้น ๕ ส่วนเจตสิกก็คือนามชั้นที่เหลืออีก ๓ อย่าง คือ เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้ รวมอยู่ในเจตสิก เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงเจตสิก ก็จะหมายถึงเราจะไปเกี่ยวข้องกับชั้น ๓ ชั้น คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น จะเกี่ยวข้องกับ ๓ ชั้น นี้ ถ้าเอาชั้นเป็นตัวตั้ง เจตสิกจะเกี่ยวข้องกับชั้น ๕ มากที่สุดถึง ๓ ชั้น ด้วยกันคือ เวทนา สัญญาและสังขาร ก็เป็นส่วนที่สำคัญมาก

เจตสิก คืออะไร

- “เจตสิก” = “เจต” หมายถึง จิต และ “อิก” หมายถึง อาศัย หรือ ประกอบ
- ดังนั้น “เจตสิก” (mental factors/concomitants) หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต (เจโดยยุตฺตา ธมฺมา)
- จิต และ เจตสิก ต่างก็อิงอาศัยกันและทำงานร่วมกัน เหมือนอาจารย์ กับ ศิษย์ หรือเหมือนหัวหน้า กับ ลูกน้อง โดยมีจิตเป็นตัวนำ ส่วนเจตสิกเป็นตัวตาม ดัง พุทธพจน์ที่ว่า “มโนปฺพุทฺทคฺมา ธมฺมา” แปลว่า ธรรมทั้งหลาย (เจตสิก) มีใจเป็นหัวหน้า
- จิต เปรียบเหมือนน้ำ เจตสิก เปรียบเหมือนคุณสมบัติของน้ำหรือสีต่างๆ ที่เจือลงในน้ำ

เจตสิก คืออะไร ?

ที่นี้เรามาทำความรู้จักก่อนว่า เจตสิก คืออะไร เคยอธิบายมา ตอนต้น ๆ แล้วว่า เจตสิกคือคุณสมบัติของจิต ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Quality หรือ Factor คือธรรมหรือสภาวะที่เข้ามาประกอบกับจิตของเรา อุปมาก็เหมือนสีสันต่าง ๆ ที่เจือลงไปใต้น้ำ สีสันต่าง ๆ นี้ก็เหมือนเจตสิกนี้แหละ เจตสิก มาจากคำสองคำ คือ เจต หมายถึง จิต ส่วน อิก เป็นปัจจัยในภาษาทางไวยากรณ์หรือ suffix ในภาษาอังกฤษ เป็น suffix คือปัจจัยที่ต่อท้าย เรามี prefix กับ suffix อิก ก็คือ suffix ในภาษาอังกฤษ คือปัจจัยที่เอามาต่อท้ายแล้วให้มันมีความหมาย ถ้าไม่ต่อก็จะมีมีความหมายอีกแบบหนึ่ง ถ้าต่อเข้ามาก็จะมีมีความหมายอีกแบบหนึ่ง อิก ก็คืออาศัยหรือประกอบ

เพราะฉะนั้น เมื่อประกอบกันก็จะกลายเป็นเจตสิก มีความหมายว่า ธรรมที่ประกอบกับจิต ในคัมภีร์อภิธรรมท่านนิยามว่า เจโต ยุตฺตา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจิตนั้นแหละคือเจตสิก

เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกต่างก็อิงอาศัยกันและกัน ทำงานร่วมกัน ในคัมภีร์ท่านเปรียบเหมือนอาจารย์กับลูกศิษย์ทำงานด้วยกัน เหมือนหัวหน้ากับลูกน้องทำงานด้วยกัน โดยมีจิตเป็นหัวหน้าเป็นผู้นำ ส่วนเจตสิกเป็นผู้ตามหรือเป็นลูกน้อง แต่ในการทำงานเป็นทีมทั้งลูกพี่กับลูกน้องก็ต้องทำงานด้วยกัน ถ้าทำงานต่างคนต่างทำเขาก็ไม่เรียกว่าเป็นทีม เขาไม่เรียกว่าทีมเวิร์ค เพราะฉะนั้น การทำงานระหว่างจิตกับเจตสิกนั้น ก็ทำงานคล้าย ๆ กับทีมเวิร์คนั่นแหละ ทำงานเป็นทีมแต่คนละบทบาท คนละหน้าที่ เหมือนทีมฟุตบอล กับต้นทีมก็เหมือนจิตนี้แหละ ส่วนลูกทีมที่เล่นด้วยกันเป็นทีมเวิร์คก็เหมือนเจตสิก การที่จะทำงานได้สำเร็จ เช่น เล่นฟุตบอลให้ประสบความสำเร็จก็ต้องทำงานเป็นทีม ฉันทใดก็ฉันทนั้น จิต เจตสิก ก็เช่นเดียวกัน

มีพุทธพจน์ในธรรมบท ที่ขึ้นต้นเป็นคาถาที่ ๑ ของคัมภีร์ทั้งหมดเลย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ คัมภีร์ธรรมบท คาถาที่ ๑ เริ่มต้นด้วย มโนปุพฺพคฺมา ฐมฺมา เรามักจะแปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า ในคัมภีร์ท่านก็อธิบายว่า ธรรมทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึงเจตสิก ส่วนมีใจเป็นหัวหน้า ก็คือจิตนั่นแหละ ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าทีม เวลาทำงาน ระหว่างจิตกับเจตสิก ทำงานประสานสัมพันธ์กันเป็นทีมเดียวกัน เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายในที่นี้ ในคัมภีร์ท่านบอกว่ หมายถึง ชั้นที่ ๓ ชั้นที่ ๓ ก็คือ เวทนาชั้นที่ ๓ สัญญาชั้นที่ ๓ สังขารชั้นที่ ๓ อย่างนี้ เรียกว่าธรรมทั้งหลาย เมื่อมันทำงาน มันจะมีจิตเป็นหัวหน้า มันจะทำงานเดี่ยวๆ ไม่ได้ จะทำงานแต่ลูกน้องไม่ได้ต้องมีลูกพี่ออก

นำหน้า ในแคมป์หรืออุปมาเหมือนโจรกลุ่มหนึ่งเวลาออกปล้นก็ต้องมีคนที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าและทำหน้าที่เป็นลูกน้อง หัวหน้าโจรเปรียบเหมือนจิต ส่วนลูกน้องโจรเปรียบเหมือนเจตสิก เวลาออกปล้นก็ต้องปล้นเป็นทีมแบ่งหน้าที่กัน การปล้นนั้นก็ประสบความสำเร็จเพราะฉะนั้น แม้เราจะแยกว่าอันนี้คือจิต อันนี้คือเจตสิก แต่ว่าเราทำงาน ทำงานไม่แยกกัน เหมือนเราจะพูดถึงบุคคลในองค์กร เวลาเราสร้างองค์กรขึ้นมา คนที่เป็นหัวหน้าองค์กร คนนี้เป็นผู้จัดการ คนนี้เป็นลูกน้อง เป็นเจ้าหน้าที่ ทำงานอาจจะแบ่งกันตามบทบาทหน้าที่ได้ แต่ว่าทำงานต้องทำงานเป็นทีมเดียวกันเป็นองค์รวม เหมือนทีมฟุตบอล คนนี้เป็นกัปตัน คนนี้เป็นกองหน้า คนนี้เป็นกองกลาง คนนี้เป็นกองหลัง ก็แบ่งตามหน้าที่ที่เขาเล่น บทบาทที่เขาเล่น แต่เวลาเล่นจริง ๆ เขาก็ต้องเล่นเป็นทีม เช่นเดียวกันนี้ จิตกับเจตสิก เราอาจจะเรียกว่า เจตสิกตัวนี้ชื่อว่าอย่างนี้ ๆ มีหลากหลาย แต่เวลาเขาทำงานก็ต้องทำงานร่วมกัน อย่างที่เคยพูดมาก่อนแล้วว่า จิตเปรียบเหมือนน้ำ เจตสิกเปรียบเหมือนคุณสมบัติของน้ำ เปรียบเหมือนสีที่เราเจือลงในน้ำ

จิต กับ เจตสิก

- “จิต” มีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์
- จิตมีหลากหลาย เพราะมีเจตสิกเข้าไปประกอบ
- เราเรียกจิตว่า “กุศลจิต” เพราะเจตสิกที่ไม่ดีเข้าไปผสม หรือเรียกว่า “อกุศลจิต” เพราะมีเจตสิกที่ดีงามเข้าไปผสม
- เหมือนธรรมชาติแท้ๆ ของน้ำมีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ ความใส
- การที่น้ำมีหลากหลายประเภท เพราะมีสีต่างๆ เข้าไปผสม

จิตกับเจตสิก

จริง ๆ แล้ว จิตมันไม่ได้มีหลากหลาย จิตก็มีอย่างเดียวนั่นแหละ เราเรียกว่า จิต แต่มีอย่างเดียวไม่ได้หมายความว่า ถาวร เทียงแท้ ก็มีอย่างเดียวแต่เกิด-ดับ เกิด-ดับ เป็นขณะ ๆ ไม่ได้มีเยอะ คือมีธรรมชาติอย่างเดียวกันหมด คือมีธรรมชาติรู้อารมณ์ ไม่ว่าจิตประเภทไหนก็ตาม ใน ๘๘ ดวง ก็มีธรรมชาติอย่างเดียวกันคือรู้อารมณ์ ถ้าไม่รู้อารมณ์ ก็ไม่ใช่จิต ถ้าเป็นจิตก็ต้องรู้อารมณ์ มีธรรมชาติอย่างเดียวกันหมด แต่ที่จิตมันมีความหลากหลาย เพราะมีเจตสิกคือสีสันต่าง ๆ เข้าไปเจือปน เราถึงสามารถจำแนกเป็นสีนั้นสีนี้ เหมือนน้ำมาจากถังน้ำเดียวกัน มาจากตุ่มน้ำเดียวกัน จากตุ่มน้ำเดียวกันก็เอาสีหลายสี มาเจือปนลงไป เราก็จะได้น้ำที่หลากหลาย ได้น้ำแดง น้ำเขียว น้ำดำ น้ำอะไรก็ได้แล้วแต่ ทำยที่สุดแล้วน้ำนั้นก็มาจากบ่อน้ำเดียวกัน ตุ่มน้ำเดียวกัน ขึ้นชื่อว่า น้ำ ก็คือน้ำนั่นแหละ ก็จะมีธรรมชาติพื้นฐานของ

มันก็คือความใส จิตของมนุษย์ก็เหมือนกัน มีธรรมชาติพื้นฐานก็คือความใส แต่ถ้าเราอยากจะทำให้น้ำเกิดความหลากหลายเหมือนคนที่ขายนํ้า ขายนํ้าเฮลบลูบอย ก็เอานํ้าหวานมาใสเข้าไป ก็จะได้นํ้าที่มีสีหลากหลาย สีพวกนี้ก็เหมือนเจตสิก

สิ่งที่เข้ามาประกอบกับจิต ที่เรียกว่า เจตสิก นี้ เมื่อมาประกอบแล้วมันจะทำให้คุณสมบัติของจิตเปลี่ยนแปลงไป ไปทางดีก็ได้ ไปทางไม่ดีก็ได้ ถ้าไปทางดี เราเรียกว่า กุศลจิต กุศลจิต หมายความว่าจิตที่ถูกปรุงแต่งหรือถูกเข้ามาผสมด้วยเจตสิกที่ดี ถ้ามันประกอบด้วยเจตสิก แต่สิ่งที่ดี ก็เรียกว่า กุศลจิต แต่ถ้ามันประกอบด้วยเจตสิกที่ไม่ดี เราก็เรียกว่า อกุศลจิต เพราะฉะนั้น ดีไม่ดี งามไม่งาม อยู่ที่สิ่งที่เข้ามาผสม สิ่งที่เข้ามาเจือปน ถ้าเอาเจตสิกออกไป จิตก็เหมือนกันหมดเลย มีธรรมชาติที่ผ่องใส เพราะฉะนั้น สรุปว่า การที่เราบอกว่า จิตของเรามันมีจิตดี จิตไม่ดี กุศล อกุศล เราเรียกอย่างนี้ เพราะเราเรียกบนพื้นฐานที่จิตมันถูกผสมผสานหรือถูกปรุงแต่ง ด้วยเจตสิกที่แตกต่างกัน ทำให้เราได้จิตที่แตกต่างกันหลากหลาย



ที่นี้ เราก้เอาแก้วน้ำเดิมมาให้ดูอีกครั้งหนึ่ง จะเห็นว่า ขวามือ น้ำใส ๆ อุปมาเหมือนจิตแท้ ๆ หรือจิตเดิม ๆ จิตตามธรรมชาติ ที่ นิกายเซ็น เรียกว่า จิตเดิมแท้ Original Mind จิตเดิมแท้ จิตแท้ ๆ มัน จะมีความใส นิกายเซ็นว่าอย่างนั้น จิตแท้ ๆ จิตที่เป็น Original จิต ตั้งเดิม จะมีลักษณะใสเหมือนน้ำที่ใสที่ยังไม่ถูกสีเจือปนนี้แหละ ส่วน น้ำแก้วด้านซ้ายมือ มีสีเหลือง ๆ ทอง ๆ เหมือนจิตที่ถูกปรุงแต่งด้วย เจตสิก ทำให้สีน้ำเปลี่ยนไปคุณภาพของจิตนั้นเปลี่ยนแปลงไป อาจจะไปทางดีก็ได้ ทางไม่ดีก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจตสิกที่เข้ามาปรุงแต่ง เราก้จะได้ น้ำที่มีสีหลากหลาย เพราะฉะนั้น ในวันนี้เราจะพูดถึงสี เราจะไม่พูดถึง จิต จิตเราพูดมาแล้ว จิต ๘๘ ดวง ความจริงที่เราพูดถึงจิต ๘๘ ดวง

เป็นการพูดถึงเจตสิกโดยอ้อมนั่นเอง เป็นการพูดถึงเจตสิกเรียบริ้อยแล้วแต่โดยอ้อม เพราะว่าการศึกษาที่เราได้จิตหลากหลายตั้ง ๘๘ ดวง ก็เพราะมันถูกปรุงแต่งถูกผสมด้วยเจตสิกนั้นแหละ มันถึงได้ ๘๘ ดวง แต่เราก็มั่นพูดเรื่องจิตเป็นหลัก ไม่ได้พูดถึงเจตสิก



เพราะฉะนั้น ในวันนี้เราจะพูดถึงสิ่งที่เข้าไปผสมในจิต ก็จะได้ น้ำที่หลากหลาย น้ำดำ น้ำแดง น้ำเหลือง น้ำเขียว เพราะอะไร ถ้าเอาสีออกจากน้ำทั้ง ๕ แก้ว ถ้าเราเอาน้ำนี้ไปกลั่นตามกระบวนการกรองเอาสีออก น้ำทั้ง ๕ แก้ว จะมีธรรมชาติเหมือนกันหมดแหละคือมันมีความใส เป็นน้ำธรรมชาติ น้ำ Original เหมือนกันไม่ได้ต่างกัน แต่ที่มันต่างกันเพราะคุณสมบัติ Factor ที่ใส่เข้าไปคือ สีดำ สีแดง สีเขียว

สี่เหลี่ยม เพราะฉะนั้น นิกายพุทธศาสนา ที่เรียกว่า นิกายเซ็น เวลาพูดถึงจิตเดิมแท้หรือ Original เขาหมายถึงจิตที่เปรียบเหมือนเราสกัดเอาสี่ออกไปจากน้ำทั้ง ๕ แก้วนี้ จิตแท้ ๆ ที่ยังไม่ถูกผสม เขาเรียกว่า จิตเดิมแท้ มันมีความบริสุทธิ์ผ่องใสเป็นประภัสสร

ลักษณะของเจตสิก

☐ เอกบุปฺปาทนิโรธา จ เอกกาลมฺพนวตฺตูกา
 เจโตยฺยุตฺตา ทฺวิปฺปญฺญาส ธมฺมา เจตสิกกา มตา
 ธรรมที่ประกอบกับจิตทั้งหลาย ซึ่งเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต และมีที่ตั้งเดียวกับจิต พึงทราบว่ เจตสิก มีจำนวน ๕๒ อย่าง

ลักษณะของเจตสิก

ต่อไป เรามาดูลักษณะของเจตสิกกับจิตที่บอกว่าทำงานด้วยกันไม่ได้ แยกจากกันเหมือนหัวหน้าโจรกับลูกน้องโจร ทำงานด้วยกันหมายความว่า มันจะมีลักษณะอยู่ ๔ อย่าง คือ (๑) มันเกิดพร้อมกับจิต (๒) มันดับพร้อมกับจิต (๓) มีอารมณ์เดียวกับจิต (๔) มีที่ตั้งเดียวกันกับจิต ในคัมภีร์อภิธรรมท่านเขียนเป็นคาถาบทประพันธ์เอาไว้ว่า ธรรมที่ประกอบกับจิตทั้งหลาย ซึ่งเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อม

กับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต และมีที่ตั้งเดียวกับจิต ฟังทราบว่าเป็นจิต
มีจำนวน ๕๒ อย่าง

ลักษณะของเจตสิก ๔ อย่าง

- เอกุปาทะ เกิดพร้อมกับจิต (Arising together with consciousness)
- เอกนิโรธ ดับพร้อมกับจิต (Ceasing together with consciousness)
- เอกาลัมพะเน มีอารมณ์เดียวกับจิต (Having the same object as consciousness)
- เอกวัตถุกะ มีฐานที่ตั้งเดียวกับจิต (Having the same base as consciousness)

ลักษณะของเจตสิก ๔ อย่าง

เจตสิกจะมีลักษณะ ๔ อย่าง สรุปลีกครั้ง เอกุปาทะ มาจาก เอก + อุปปาทะ อุปปาทะ แปลว่า เกิด เอก แปลว่า เดียวกัน เกิดพร้อมกับจิต ภาษาอังกฤษว่า Arising together with consciousness เกิดพร้อมกับจิต จะไม่เกิดก่อนกันหรือเกิดหลังกัน มันจะเกิดพร้อมกับจิต เกิดก่อนกันก็ไม่ได้ เกิดหลังกันก็ไม่ได้ หมายความว่า ในขณะหนึ่ง ๆ ทันทีที่จิตเกิดขึ้น ในขณะหนึ่ง ๆ เจตสิกก็จะเกิดขึ้นพร้อมกัน ถ้ามันไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน มันจะทำงานไม่ได้ เหมือนทีมฟุตบอล เวลาเล่นก็เล่นพร้อมกันจะลงไปเล่นคนละครึ่งสองครึ่ง มันก็คงเล่นไม่ได้ ให้คนนี้ลงไปเล่น พวกที่เหลือยังไม่เล่นก็ไม่ได้

ต้องเล่นเป็นทีม เกิดพร้อมกับจิต เจตสิกมีการเกิด-ดับ เกิด-ดับ มัน เป็น Moment Moment ไม่ได้อยู่ถาวร ตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา บอกแล้วว่าตามหลักไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวง สัพเพ สังขารา อนิจจา สัพเพ สังขารา ทุกขา สัพเพ ธัมมา อนัตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา เพราะฉะนั้น เมื่อจิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เป็นสังขตธรรม ธรรมที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย มันจึงต้องมีการเกิดดับ จิตก็มีการเกิดดับ เจตสิกก็ต้องมีการเกิดดับ แต่การเกิดของจิต เจตสิกมันเกิดพร้อมกัน แล้วก็ดับพร้อมกัน Ceasing Together with consciousness ดับพร้อมกัน เอกาลัมพะนะ เอก+อาลัมพะนะ อาลัมพะนะ มาจาก อารัมมะณะ ตัวเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกับจิต Having the same object as consciousness คำว่า มีอารมณ์ หมายความว่า มีสิ่งที่มันรับรู้ อารมณ์ในภาษาบาลีกับในภาษาไทยอย่าไปปนกัน เวลาเราพูดถึงอารมณ์ในภาษาไทย ตอนนี้อ่ามายุ่งกำลังมีอารมณ์อาจจะมี ความโกรธอยู่ มีความหงุดหงิดอยู่ อันนั้นไม่ใช่อารมณ์ในภาษาบาลี อันนั้นเรียกว่า กิเลส ตอนนี้อ่ามายุ่งกำลังมีกิเลสอยู่อย่ามายุ่งอย่างนี้ ตอนนี้อ่ามายุ่งกำลังมีโทษเจตสิกอยู่ อย่ามายุ่ง แต่อารมณ์ในพุทธศาสนาคืออะไรก็ได้ที่จิตของเรารับรู้ เช่น

เวลาเราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เวลาเรากำหนดพิจารณา ภายใต้นั้นก็คืออารมณ์ของจิต กำหนดพิจารณาอริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน กำลังพิจารณาอริยาบถยืน การยืนนั้นก็เป็นอารมณ์ พิจารณา

การนั่ง การนั่งนั้นก็เป็นอารมณ์ พิจารณาการเดิน การเดินนั้นก็เป็นอารมณ์ อะไรก็ตามที่เอามาเป็นอารมณ์ อันนั้นเราเรียกว่า อารัมมณะ ในภาษาบาลี หรือในภาษาอังกฤษ เรียกว่า object แปลว่า อารมณ์ ไม่ได้แปลว่า Emotion ถ้า Emotion ในภาษาทางจิตวิทยานั้น ในภาษาไทยก็แปลว่าอารมณ์อีกเหมือนกัน Emotion ในภาษาอังกฤษ คนไทย ก็แปลว่า อารมณ์ แต่ว่าอารมณ์นั้นหมายถึง รัก โลก โกรธ หลง ฉุนเฉียว ไม่ใช่อารมณ์ในภาษาบาลี มีอารมณ์ หมายความว่า ถ้าจิตเห็นรูป รูปเป็นอารมณ์ของจิต เจตสิกก็จะมีรูปเป็นอารมณ์ เช่นเดียวกัน ถ้าจิตรับรู้เสียงเป็นอารมณ์ เสียงนั้นก็จะเป็นอารมณ์ของเจตสิกเช่นเดียวกัน จะไม่มีลักษณะว่า เออ ตอนนี้จิตมีเสียงเป็นอารมณ์ แต่เจตสิกมีกลิ่นเป็นอารมณ์นี้ไม่ได้ จะทำงานไม่ได้ มันเหมือนทีมฟุตบอลเดียวกัน ถ้าเพื่อน ๆ กำลังเตะฟุตบอลอยู่ อีกคนหนึ่งไปเล่นบาสเกตบอล มันคงไม่ได้ มันคนละเรื่องกัน คนในทีมทั้งหมดก็ต้องเตะฟุตบอลลูกเดียวกัน จะเตะฟุตบอลสองลูก ในทีมไม่ได้ เเตะสามลูกพร้อมกันไม่ได้ ทุกคนก็เตะฟุตบอลลูกเดียวกัน แบบนี้เรียกว่า มีอารมณ์เดียวกัน

ต่อไป คำว่า เอกวัตตฤกะ มีฐานที่ตั้งเดียวกันกับจิต เขาเรียกว่า same based คำว่า มีที่ตั้งเดียวกัน หมายความว่า เวลาจิตทำงาน เราพูดแล้วว่า เวลาจิตกับเจตสิกทำงาน มันทำงานอยู่ในชั้น ๕ ชั้น ๕ เริ่มจากรูป รูปนี้แหละจะเป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของนาม เราจึงบอกว่า นามรูป รูปกับนาม มันอยู่ด้วยกัน มันเป็นชั้น ๕ เดียวกัน เวลาจิต

เจตสิก ทำงาน ก็ทำงานภายในขันธ ๕ ที่มีรูปซึ่งเป็นหนึ่งในขันธ ๕ นั้นแหละ ที่นี้รูปก็จะเหมือนเป็นออฟฟิศหรือเป็นที่ตั้งของการทำงานของจิตกับเจตสิก เหมือนเวลาเราทำงานที่อื่น ที่บริษัทของเรา ที่มหาวิทยาลัยของเรา เราก็จะมีออฟฟิศ มีที่ตั้งแห่งการทำงานของเราดีกอาคารนั้นแหละ ที่เราทำงานอยู่ จะเป็น based เป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของเร

เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิก ก็จะมีที่ตั้ง ที่ตั้งก็อยู่ในร่างกายเรานี้แหละ อย่างเช่น ถ้ามันกำลังรับรู้ทางตา เขาเรียกว่าจักขุวิญญาณทำงานรับรู้ทางตา ประสาทตา เขาเรียกว่า จักขุประสาท ก็จะเป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของมัน หมายความว่า จิตและเจตสิก ก็จะมีจักขุประสาท เป็นฐานที่ตั้ง เป็น based หรือเป็น Station ของมัน เป็นสถานีแห่งการทำงานของมันอยู่ตรงนั้น ถ้ามันทำงานรับรู้ทางหู ไม่ใช่หูที่เราเอาอะไรไปเจาะ เอาตุ้มหูไปใส่ ไม่ใช่หูแบบนั้น เราหมายถึงประสาทหู ไม่ใช่ใบหูที่เป็นเนื้อเป็นหนัง แต่หมายถึง ประสาทหูประสาทก็คือตัวการรับรู้ทางร่างกาย ตัวที่เวลาอะไรไปกระทบมันจะเกิดความรู้สึกขึ้นมา เกิดการรับรู้ ไม่ว่าจะเป็นประสาทหู ประสาทตา ประสาทจมูก ฆานุปสาท ชิวหาปสาท ประสาทลิ้น กายปสาท ประสาทกาย และกัทยัตถุ ก็เป็นที่ตั้งการทำงานของใจ เขาเรียกว่า มโนทวาร น่าจะมีฐาน ที่ตั้งอยู่ ๖ ฐาน เรียกว่า มีฐานที่ตั้งเดียวกันกับจิต จิตตั้งอยู่ที่ไหน เจตสิกก็จะไปตั้งอยู่ที่นั่น เพราะฉะนั้น นี่คือ

ลักษณะ ๔ อย่าง ของจิตและเจตสิก เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มี อารมณ์เดียวกัน มีฐานที่ตั้งเดียวกัน

จิต และ เจตสิก เกิดและดับพร้อมกัน

- เจตสิก ต้องเกิดและดับพร้อมกับจิต ซึ่งต่างจากรูป อาจเกิดพร้อมกับจิตและเจตสิกได้ แต่จะดับไม่พร้อมกัน เพราะรูป ๑ ขณะ ดำรงอยู่นานเท่ากับจิต ๑๗ ขณะ
- จิต และเจตสิก แบ่งออกเป็น ๓ ขณะย่อย (อนุขณะ/sub-moments) คือ
 - ขณะเกิด (อุปาทขณะ/arising)
 - ขณะดำรงอยู่ (ฐิติขณะ/continuing)
 - ขณะดับ (ภังคขณะ/disappearing)

จิตและเจตสิก เกิดดับพร้อมกัน

ที่นี้ จิตและเจตสิก อย่างที่บอกว่ามันตั้งอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ที่เราเรียกว่า สังขตธรรม สรรพสิ่งในจักรวาลนี้ยกเว้นพระนิพพาน ล้วนเป็นสิ่งที่เราเรียกว่า เป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เรียกว่า สังขตธรรม เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิก ก็เช่นเดียวกัน มันจึงมีการเกิดดับพร้อมกัน ที่นี้การเกิด-ดับ อภิธรรมก็อธิบายลึกลงไปอีกว่า การเกิดการดับมันพร้อมกันอย่างไร แล้วก็มีการคำนวณเป็นขณะ ๆ เป็นขณะเล็ก ๆ ขณะหนึ่ง ๆ นี้เร็วมาก ชนิดที่ว่าตาเรามองไม่เห็นหรอก ท่านไม่รู้จะคำนวณเป็นตัวเลขอย่างไร เพราะฉะนั้น ก็เลยไม่รู้จะอธิบายด้วยภาษามนุษย์อย่างไร ท่านก็เลยบอกว่า ชั่วหนึ่งลัดนิ้วมือ ลัดนิ้วมือคือติดนิ้ว

เวลาเราตีตื้นมือ มันดังแป๊ะ ๆ มันเร็วมาก ท่านว่า จิตเกิด-ดับแล้ว
ประมาณแสนโกฏิกครั้ง ก็เท่าไรรละะ แสนโกฏิกครั้ง นี่เป็นภาษาเลขคณิต
ของโบราณ

ปัจจุบันนี้เลขเราไม่ได้นับถึงโกฏิก เรานับถึงล้าน ถ้าเกินล้านไป ก็
๒ ล้าน ๓ ล้าน ๔ ล้าน ๑๐ ล้าน ๑๐๐ ล้าน กี่ว่าไป เราไม่ได้นับถึงโกฏิก
สมัยโบราณเขานับถึงโกฏิก ทีนี้แสนโกฏิก ถ้าคิดคำนวณเป็นเลขปัจจุบัน
ก็คือ ๑ ล้านล้าน แสนโกฏิกก็คือล้านล้าน ไม่ใช่ล้านครั้งเดียว ล้าน ๒
ครั้ง ล้าน ๆ ภาษาอังกฤษก็ Trillion ไม่ใช่ billion ถ้า billion แต่
พันล้าน อ่านเขียนอย่างไรล้าน ๆ ก็ลองเขียนดู เขียนเลข ๑ แล้วก็ตาม
ด้วยเลข ๐ อีก ๑๒ ตัว นี้เรียกว่า ล้าน ๆ นี่ก็ถือเป็นการอธิบาย
ความเร็วของการเกิดดับของจิตและเจตสิกด้วย ทีนี้การเกิดพร้อมกัน
ของมัน แต่ความเร็วในการเกิดดับของรูปกับจิต เจตสิก จะไม่เท่ากัน
รูปจะดับช้ากว่า หมายความว่า หนึ่งของรูปจะยาวกว่าหนึ่ง
ของจิต โดยคัมภีร์ท่านเทียบไว้ว่า คืออายุของรูป หนึ่งกับอายุของ
จิตเจตสิกหนึ่งมันยาวสั้นไม่เท่ากัน ถ้าคิดเป็นสัดส่วน คิดเป็น
อัตราส่วนทางคณิตศาสตร์ก็คือ ๑ ต่อ ๑๗ อัตราส่วน หมายความว่า
จิต เจตสิก เกิดดับ ๑ ขณะ รูปเกิดดับ ๑ ขณะ จะเท่ากับจิต เจตสิก
เกิดดับ ๑๗ ขณะ ก็คือ ๑ ต่อ ๑๗ นั่นเอง

ทีนี้ นอกจากขณะ จะมีขณะใหญ่ และขณะย่อยด้วย ขณะย่อย
ๆ ของรูปและขณะย่อย ๆ ของจิต ก็จะแบ่งออกเป็น เขาเรียกว่า Sub-
Moment หรืออนุขณะ ขณะย่อย ก็จะแบ่งเป็น ๓ ขณะย่อย คือ ขณะ

เกิด เรียกว่า อุปปาทขณะ (arising) ขณะดำรงอยู่ เรียกว่า ฐิตិขณะ (continuing) แล้วก็ ขณะดับ เรียกว่า ภังคขณะ (disappearing) ที่เราชอบพูดกันในภาษาไทยว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ๓ อย่างนี้รวมกันเป็น ๑ ขณะใหญ่ เพราะฉะนั้น จิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ ใน ๑๗ ขณะนั้นก็จะมีขณะย่อยอีกขณะละ ๓ ก็ลองคูณ ดู ๓×๑๗ ได้เท่าไร ๓×๑๗ ได้ ๕๑ แสดงว่า ๓ ขณะย่อยของรูป เท่ากับ ๕๑ ขณะย่อยของจิต คิดให้ละเอียดก่อน ๓ ขณะย่อยของรูป ๓ ขณะย่อยของรูปก็คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปนี่แหละ จะมีระยะเท่ากับ ๕๑ ขณะย่อยของจิต และเจตสิก ความเร็วมันไม่เท่ากัน รูปกับจิตความเร็วไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรู้ไว้ เป็นคำอธิบายของอภิธรรม

จิต และ เจตสิก มีอารมณ์เดียวกัน

- จิต และเจตสิก จะต้องมามีอารมณ์เดียวกันเท่านั้น เพราะหากแยกกัน การรับรู้อารมณ์จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้
- เมื่อจิตรับรู้อารมณ์ใด เจตสิก เจตสิกก็ต้องรับรู้อารมณ์นั้น ไม่สามารถมีอารมณ์คนละอย่างในเวลาเดียวกันได้
- จิต และ เจตสิก ทำงานรับรู้อารมณ์ร่วมกัน เหมือนการทำงานเป็นทีม

จิตและเจตสิก มีอารมณ์เดียวกัน

จิตและเจตสิก จะต้องมามีอารมณ์เดียวกัน เพราะหากแยกกัน การรับรู้อารมณ์จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เมื่อจิตรับรู้อารมณ์ใด เจตสิกก็ต้องรับรู้อารมณ์นั้น เรียกได้ว่า มีอารมณ์เดียวกัน เมื่อจิตรับรู้อารมณ์ใด เจตสิกก็ต้องรับรู้อารมณ์นั้น ไม่สามารถมีอารมณ์คนละอย่างในเวลาเดียวกันได้ หรือในขณะที่เดียวกันได้ แต่ต่างขณะก็มีอารมณ์ต่างกัน สมมติว่า ขณะนี้ moment นี้ จิตรูปรูปร่าง เจตสิกก็ต้องรู้อารมณ์นั้น ถ้าไม่รู้อารมณ์เดียวกันก็จะทำงานไม่ได้ การรับรู้นั้นจะไม่สำเร็จ

จิต และ เจตสิก มีฐานที่ตั้งเดียวกัน

- การทำงานของจิตและเจตสิกภายในขันธ ๕ จะต้องมีฐานที่ตั้งหรือที่อาศัย (วัตถุ/base)
- ฐานที่ตั้งหรือที่อาศัยทำงานของจิตและเจตสิก ได้แก่ ปสาทรูป ๕ (จักขุปสาท, โสตปสาท, ฆานปสาท, ชิวหาปสาท, กายปสาท) และ หทยรูป (heart-base)
- ปสาทรูป ๕ เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดวิญญานทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย ส่วน หทยรูป เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดมโนวิญญาน

จิตและเจตสิก มีฐานที่ตั้งเดียวกัน

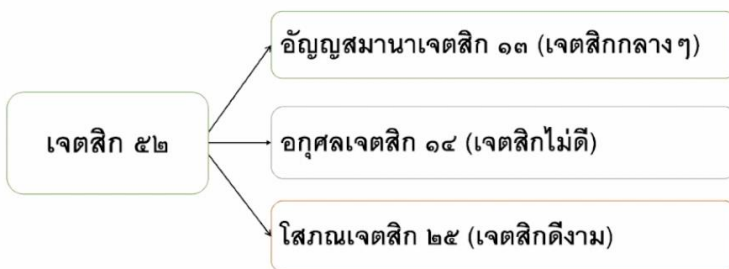
ต่อไป มีฐานที่ตั้งเดียวกัน มี base มี Station เดียวกัน การทำงานของจิตและเจตสิก ภายในชั้น ๕ ต้องมีฐานที่ตั้งอาศัย เรียกว่า วัตถุ

คำว่า วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง ในบริบทนี้ คำว่า วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง ฐาน วัตถุ ในที่นี้ ไม่ใช่วัตถุสิ่งของ ฐานที่ตั้งหรือที่อาศัย ทำงานของจิตและเจตสิก ได้แก่ ประสาททั้ง ๕ คือ จักขุประสาท ประสาทตา, โสตประสาท ประสาทหู, ฆานประสาท ประสาทจมูก, ชิวหาประสาท ประสาทลิ้น, กายประสาท ประสาทกาย และ หทยรูป หมายถึง หัวใจ heart-base แปลว่า หัวใจเป็นที่ตั้งทำงานของมโน เวลาใจไม่ทำงานผ่านอายตนะทั้ง ๕ คือ มันรับรู้อารมณ์แต่ไม่ได้รับรู้อารมณ์ผ่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่รับรู้ภายในล้วน ๆ ไม่ผ่านช่องประสาทรับรู้จากโลกภายนอก

ถามว่ามันรับ มันมีที่ตั้งที่ไหน ตามหลักอภิธรรม มันตั้งอยู่ที่หัวใจ Heart base ตั้งอยู่ที่หัวใจ ปสาทรูป ๕ เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดวิญญูญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ส่วนหทยรูป หทัย แปลว่า หัวใจ เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดของมโนวิญญูญาณ นี้เรียกว่า มีฐานที่ตั้งเดียวกัน ถ้าพูดง่าย ๆ เหมือนที่ตั้งทั้ง ๖ ที่ตั้งนี้ เหมือนสนามฟุตบอล ถ้าจิตเล่นสนามไหน เจตสิกก็ต้องเล่นสนามนั้นด้วย จะไปเล่นคนละสนามไม่ได้ มันไม่เป็นทีม ถ้าสมมติว่า วันนี้ จิตเล่นสนามศุภชลาศัย เจตสิกก็ต้องเล่นสนามศุภชลาศัย วันนี้ จิตมาเล่นสนามของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ มีสนามตะกร้อ ฟุตบอลอยู่ เจตสิกก็ต้องย้ายมาเล่นสนามนี้

เช่นเดียวกัน จะเล่นคนละสนามไม่ได้ นี่เรียกว่า มีที่ตั้งหรือที่ทำงานเดียวกัน นี่แหละเรียกว่า base หรือ วัตถุ

การแบ่งกลุ่มเจตสิก



การแบ่งกลุ่มเจตสิก

ต่อไป เราได้รู้ภาพรวมของจิตกับเจตสิกว่าทำงานร่วมกัน ทีนี้เราก็มาดูจำนวนและการแบ่งกลุ่ม grouping เรารู้อยู่แล้วว่า จำนวนของเจตสิกทั้งหมด ก็คือการกระจายออกไปจากชั้น ๕ กระจายออกไป ๓ ชั้น คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น กระจายออกมาจาก ๓ ชั้น ได้ ๕๒ เวทนาชั้นนับเป็น ๑ สัญญาชั้นก็นับเป็น ๑ ที่เหลืออีก ๕๐ กระจายออกมาจากสังขารชั้น สังขารชั้นมีความซับซ้อนมากในชั้น ๕ สามารถจะกระจายสังขารชั้นเพียงชั้นเดียว ออกมาได้ถึงเจตสิก ๕๒ เลยทีเดียว เพราะฉะนั้น เราจึงเรียก ชั้น ๕ แต่ละชั้น เราใช้คำว่า ชั้นระ ในภาษาบาลี ชั้นระ แปลว่า กอง หรือ Collection

ในภาษาอังกฤษ คำว่า ชั้นระ หรือเขียนแบบภาษาไทยว่า ชั้น์ อ่านแบบบาลีว่า ชั้นระ แปลว่า กลุ่มหรือกอง ภาษาอังกฤษก็คือ grouping หรือ collection

เพราะฉะนั้น การที่เรียกชั้น์แต่ละชั้น์ที่ลงท้ายด้วยรูปชั้น์ เวทนาชั้น์ สัญญาชั้น์ สังขารชั้น์ วิญญาณชั้น์ ก็แสดงว่าในแต่ละอย่าง ๆ มันเป็นกลุ่มมันเป็นกอง แล้วก็มีรายละเอียดปลีกย่อยอยู่ในนั้นมากมาย จึงเรียกว่า ชั้น์ เจตสิก ก็แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๓ กลุ่มด้วยกันตามคุณภาพ ตามความแตกต่างของคุณภาพ ที่เรียกว่า คุณสมบัติของจิต แยกเป็นกลุ่มใหญ่ ๓ ประเภท ประเภทที่ ๑ เรียกว่า อัญญาสมาณาเจตสิก บางตำราก็ใช้คำว่า อัญญาสมานะ บางตำราก็ใช้คำว่า นา บางตำราก็ใช้คำว่า นะ มี ๑๓ จะเรียกเจตสิกกลุ่มนี้ว่า เจตสิกกลาง ๆ หรือเจตสิกสากลก็ได้ คือมันเป็นพื้นฐานของจิตทุกดวง ไม่ว่าจิตจะดีหรือไม่ดี ต้องมีเจตสิกกลุ่มนี้เข้าประกอบ เขาเรียกว่า เป็นเจตสิกกลาง ๆ ที่มีทั่วไปกับจิตทุกประเภท อันนี้อธิบายรวม ๆ

ต่อไปคุณสมบัติของจิตที่ไม่ดี เราเรียกว่า อกุศลเจตสิก มี ๑๔ ประเภท คือ เจตสิกที่ไม่ดีไม่งาม เจตสิกพวกนี้ ก็จะอยู่กับจิตที่ไม่ดีไม่งาม อย่างเช่น อกุศลจิต ๑๒ ดวง ที่เราเรียนมาแล้ว จะต้องประกอบด้วยเจตสิกกลุ่มนี้ ต่อไปเจตสิกที่ดีงาม มี ๒๕ ในเจตสิกที่งามนั้น ก็จะแยกย่อยไปอีก งามบางอย่างก็มีอยู่ในจิตที่งามทุก ๆ ดวงเลยจิตอะไรก็ตาม ที่งามก็จะมีเจตสิกประเภทนี้อยู่ด้วยเสมอ เพราะฉะนั้น

การแบ่ง ๓ อย่างนี้ ก็คล้าย ๆ กับการแบ่งจิตออกเป็น ๓ อย่างที่เรา
 สวด

กุสลา ธรรม อกุสลา ธรรม อภัยกตา ธรรม จิตบางประเภท
 เป็นจิตที่ดี เรียกว่า กุศลจิต จิตบางประเภท เป็นจิตที่ไม่ดี เรียกว่า
 อกุศลจิต จิตบางประเภทเป็นจิตกลาง ๆ เรียกว่า อภัยกตจิต
 เพราะฉะนั้น อภัยกตจิต ก็คล้าย ๆ อัญญาสมานาเจตสิก จิตที่เป็น
 กลาง ๆ คล้ายกัน หลักการแบ่งเป็น ๓ ก็คือ บวก ลบ แล้วก็กลาง ใช้
 Concept นี้

การแบ่งจิตเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า สามชาติ หรือ ๓
 ประเภท ก็ใช้ concept ว่า negative positive บวก ลบ แล้วก็กลาง
 เหมือนเราเรียนเลข เลขจะมีจำนวนเต็มบวก จำนวนเต็มลบ แล้วก็ ๐
 อยู่ตรงกลาง ก็คือ ไม่บวก ไม่ลบ ๕๐ ถ้าไปทางขวาก็เป็นจำนวนเต็ม
 บวก ถ้าไปทางซ้ายก็เป็นจำนวนเต็มลบ ถ้าอยู่กลาง ๆ ตรงเลข ๐ คือ
 จุดกึ่งกลาง เป็นจำนวนที่มันกลาง ๆ ไม่บวกและไม่ลบ เพราะฉะนั้น
 หลักการแบ่งเจตสิกกับจิตเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ก็คล้าย ๆ กัน พอที่จะ
 เทียบกันได้คือที่อยู่ตรงกลางไม่บวกและไม่ลบ คล้าย ๆ เลข ๐ คือ
 อัญญาสมานาเจตสิกหรืออภัยกตจิต ส่วนที่เป็นลบอกุศลเจตสิก เส้น
 ตัวเลขที่ไปทางซ้าย ถ้าเราขีดเส้นตรงไปสองด้าน คล้าย ๆ กับจำนวน
 เต็มลบที่มันเป็นอกุศล เป็น Negative ส่วนโสภณจิต จิตที่งาม คล้าย
 ๆ กับจิตที่เป็นจำนวนเต็มบวกไปทางขวา เพราะฉะนั้น หลักการแบ่ง

หรือ Concept แนวคิดในการแบ่งก็จะมีลักษณะบางอย่างที่คล้ายกัน
อยู่

อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓

เจตสิกกลางๆ หรือเจตสิกที่เสมอเหมือนกับจิตอื่น

- คำว่า “อัญญาสมาน” มาจากคำบาลีว่า “อัญญะ” แปลว่า อื่น (จิต
เหล่าอื่น) และคำว่า “สมานะ” แปลว่า เสมอกัน หรือเหมือนกัน
รวมกันแปลว่า กลุ่มเจตสิกที่เสมอเหมือนกันกับจิตเหล่าอื่น กล่าวคือ
มีเหมือนกันในจิตทุกประเภท
- อัญญาสมานาเจตสิก เมื่อเกิดร่วมกับจิตแบบใด ก็จะมีคุณภาพ
แบบเดียวกับจิตนั้น เมื่อเกิดร่วมกับอกุศลจิต ก็จะมีคุณภาพเป็นอกุศล
หรือเมื่อเกิดร่วมกับกุศลจิต ก็จะมีคุณภาพเป็นกุศล

อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓

ต่อไป เรามาดูคำอธิบาย อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ เจตสิกกลาง
ๆ หรือเจตสิกที่เสมอเหมือนกันกับจิตอื่น อัญญา แปลว่า อื่น สมาน
แปลว่า เสมอหรือเหมือน เจตสิก ก็คือ เจตสิก เพราะฉะนั้น คำว่า
อัญญาสมานาเจตสิก รวมกันก็แปลว่า กลุ่มเจตสิกที่เสมอเหมือนกันกับ
จิตอื่น กล่าวคือ มีเหมือนกันในจิตทุกประเภท อัญญาสมานาเจตสิก
เมื่อเกิดขึ้นกับจิตแบบใด ก็จะมีคุณสมบัติแบบเดียวกับจิตนั้น พวกนี้ไม่
ค่อยมีจุดยืน ถ้าไปอยู่ มันไปรวมกับจิตฝ่ายดี มันก็จะดีไปด้วย ถ้าหาก
ไม่อยู่กับจิตฝ่ายไม่ดี มันก็จะไม่ดีไปด้วย นี่คือความหมายของคำว่า
เสมอเหมือนกับจิตอื่น คำว่า จิตอื่น อาจจะเป็นจิตกุศลก็ได้ อกุศลก็ได้

ดีก็ได้ ไม่ดีก็ได้ ถ้ามันไปเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของจิตฝ่ายที่ดี มันก็จะพลอยดีไปด้วย หมายความว่า มันจะพลอยเป็นกุศลไปด้วย แต่ถ้ามันไปประกอบกับจิตฝ่ายไม่ดี คือตัวมันเอง มันเป็นจิตกลาง ๆ ก็จริงอยู่ แต่ถ้ามันไปเข้าพวกกับจิตที่ดี มันก็จะดีไปด้วย ถ้าไปเข้าพวกกับจิตที่ไม่ดี มันก็จะกลายเป็นไม่ดีไปด้วย มันก็จะไหลไปตามกระแส พวกไปทางไหน มันก็จะไปทางนั้น จะเรียกว่าเป็นเจตสิกไป ไม่มีจุดยืน ก็ได้ มันก็จะโน้มเอียงไปตามพวกโน้นพวกนั้น แต่ตัวมันเอง ถ้าไม่เข้าพวกใครมันจะเป็นกลาง ๆ แต่ถ้ามันไปเข้าพวกดี มันก็จะดี เข้าพวกไม่ดี มันก็จะไม่ดี เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า อัญญาสมานาเจตสิก

Aññasamānacetasika

The ethically variable factors

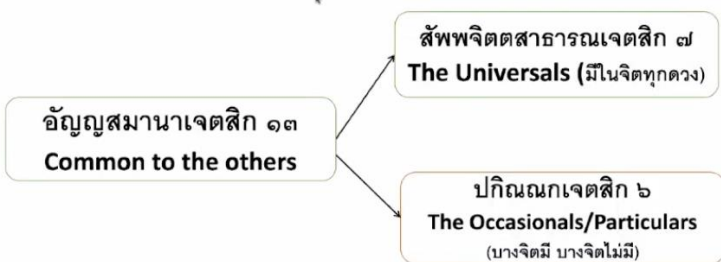
By Bhikkhu Bodhi

- In wholesome cittas, they become wholesome
- In unwholesome cittas, they become unwholesome
- And in karmically indeterminate cittas, they become karmically indeterminate.
- For this reason, they are called “common to the other,” that is, “ethically variable.”

มีอาจารย์ชาวต่างประเทศ คือ ภิกขุโพธิ ท่านเป็นภิกษุชาวอเมริกัน บวชที่ศรีลังกาเคยมาเมืองไทยเรียนบาลี เป็นผู้เชี่ยวชาญ

ภาษาบาลี แปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอังกฤษ ถ้าใครอยากจะอ่าน พระไตรปิฎกเป็นภาษาอังกฤษแนะนำของท่านภิกขุโพธิ อ่านง่ายภาษา ร่วมสมัย ผู้บรรยายชอบอ่านของท่านรวมทั้งหนังสืออภิธรรมของท่าน ด้วย ก็จะชอบอ่านอภิธรรม ที่ท่านแปลอภิธรรมมัตถสังคหะเป็น ภาษาอังกฤษ อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ท่านแปลอภิธรรมมัตถสังคหะเป็น ภาษาอังกฤษ แล้วก็อธิบายประกอบด้วย ก็เอามาให้ดู ท่านอธิบาย อัญญสมานเจตสิก ไว้อย่างไร ก็เหมือนที่กล่าวไว้เมื่อสักครู่ ถ้าอธิบาย in wholesome cittas หมายถึง กุศลจิต wholesome แปลว่า กุศล ในกุศลจิต they become wholesome หมายความว่า ถ้าเข้าไปร่วม อยู่กับกุศลจิต พวก อัญญสมานะ ก็จะกลายเป็นกุศลไปด้วย In unwholesome cittas ในอกุศลจิต they become unwholesome หมายความว่า ถ้าไปอยู่กับอกุศลจิต เจตสิกกลุ่มนี้จะกลายเป็นอกุศล ไปด้วย And in karmically indeterminate cittas และในจิตที่เป็น อพยากถที่เป็นกลาง ๆ ไม่เป็นบวกและไม่เป็นลบ ไม่เป็นกุศลและไม่ เป็นอกุศล เขาเรียกว่า karmically indeterminate คำว่า indeterminate แปลว่า กลาง ๆ ไม่เอียงซ้ายและเอียงขวา จิตที่เป็น อพยากถ มันก็จะกลายเป็นอพยากถไปด้วย เป็นกลาง ๆ ไม่เป็นบวก และไม่เป็นลบ ท่านอธิบายเข้าใจง่าย for this reason ตรนี้ท่านแปล คำว่า อัญญสมานะ they are called “common to the Other หมายความว่า มันทั่วไปกับจิตอื่น อย่างที่เราแปลเป็นภาษาอังกฤษ common แปลว่า ทั่ว ๆ ไป มันเป็นสามัญหรือมันทั่วไปกับจิตอื่น

that is แต่ในที่นี้ท่านนิยามของท่านในภาษาอังกฤษในแบบที่ไม่ต้องยึดกับศัพท์รากศัพท์ ท่านใช้คำว่า ethically variable หมายความว่า มันมีความผันแปรทางจริยธรรม เองง่าย ๆ ก็คือ อนุญาตสมานเจตสิก มีความหมายที่ท่านภิกษุโพธิธิบายเป็นกลุ่มเจตสิกที่มีความผันแปรทางจริยธรรม ethically variable ผันแปรทางจริยธรรมอย่างไร ก็ผันแปรไปตามจิตที่มันประกอบนั้นแหละ ถ้ามันไปอยู่กับจิตที่เป็นกุศล มันก็ผันแปรเป็นกุศล ถ้ามันไปอยู่กับจิตที่เป็นอกุศลมันก็ผันแปรเป็นอกุศล ถ้าไปอยู่ในจิตที่เป็นกลาง ๆ มันก็ผันแปรไปเป็นกลาง ๆ ท่านจึงนิยามด้วยภาษาของท่านเอง ให้มันเข้าใจง่าย ๆ ethically variable อันนี้ขอนิยามแบบไม่ต้องยึดตามรากศัพท์ แบบฟรีเลยไม่ต้องยึดตามรากศัพท์



ที่นี้กลุ่มเจตสิกที่มันทั่วไปกับจิตอื่น หรือผันแปรทางจริยธรรมที่เราบอกแล้วว่า มีอยู่ ๑๓ อย่าง ใน ๑๓ อย่างนั้น แยกเป็น ๒ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ ที่เรียกว่า สัพพจิตตสาธารณเจตสิก หมายความว่า จิตทั้งปวงสาธารณะก็คือทั่วไปหรือ Common ทั่วไป เป็นเจตสิกที่เป็นสาธารณะไม่จำกัดว่าจะเป็นจิตดวงใด มีในจิตทุกดวง มีอยู่ ๗ อย่าง ในภาษาอังกฤษนิยมแปล โดยเฉพาะ ท่านภิกษุโพธิ ท่านจะแปลว่า The Universal จะแปลว่า เจตสิกสากล ก็ได้ เจตสิกทั่วไป หรือเจตสิกสาธารณะก็ได้ The Universal มีอยู่ในจิตทุกดวง หมายความว่า จิต ๘๙ ดวง ที่เราเรียนมาทั้งหมด จะต้องมีเจตสิกกลุ่มนี้ อยู่ด้วยทุกดวงทั้ง ๗ ดวง แต่เวลาเราเรียนมา เราไม่ได้ลงลึกถึงขนาดนี้ แต่ว่าเราเป็นอันละไว้ในฐานที่เข้าใจว่า มันมีอยู่ มันมีเจตสิกทั้ง ๗ อย่างนี้อยู่ในนั้นด้วย อันนี้กลุ่มที่ ๑ ส่วนมีอะไรบ้าง เดี่ยวค่อยว่ากัน

กลุ่มที่ ๒ เรียกว่า ปกิณณกเจตสิก มีอยู่ ๖ อย่าง ภาษาอังกฤษนิยมแปลว่า The Occasionals มาจาก Occasion แปลว่า โอกาสนั่นเอง หมายความว่า เป็นเจตสิกที่มีอยู่บางโอกาสบางครั้งหรือในจิตบางดวง ไม่จำเป็นต้องมีอยู่ในทุกดวง มีอยู่ในบางดวง บางดวงไม่มี โดยเฉพาะมันจะมีในจิตที่ตังาม จิตที่เป็นโสภณะ เพราะฉะนั้น มันสาธารณะเหมือนกัน แต่มันสาธารณะ ไม่ได้สาธารณะกับจิตทั้งปวง สาธารณะในจิต โดยเฉพาะจิตที่ตังาม บางทีภาษาอังกฤษ ก็แปลจิตกลุ่มนี้ เจตสิก กลุ่มนี้ว่า Particulars ก็คือเฉพาะเจาะจง ไม่ได้ทั่วไป อันนี้ก็เป็นการยืมศัพท์ของปรัชญาของกรีกโบราณมาใช้ โดยเฉพาะปรัชญาของเพลโตและอริสโตเติล จะพูดถึงคำสองคำนี้ Universal กับ

particular อย่างเช่น เพลโตเขาอธิบายว่า ไม่รู้ว่าเขายืมกันไปยืมกัน มาหรือเปล่า ปรัชญาอินเดียกับปรัชญากรีก เขายืมคำกันหรือป่าว ดู แล้วก็คล้ายๆกัน ในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในอภิปธรรม เราจะมีคำ อยู่ ๒ คำที่เทียบได้กับคำสองคำนี้ ในปรัชญากรีก คือ คำว่า สามัญญลักษณะ กับปัจเจกตลักษณะ หรือวิเสสลักษณะ

• อภิปธรรม มีคำ ๒ คำ

- สามัญญลักษณะ / **Universals**

- วิเสสลักษณะ/ปัจเจกตลักษณะ / **Particulars/individuals**

อภิปธรรม จะมีคำอยู่ ๒ คำ (๑) สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไป Universal (๒) วิเสสลักษณะ/ปัจเจกตลักษณะ Particulars/Individuals คล้ายๆ กับศัพท์ของเพลโต และ อริสโตเติล ถ้าใครเรียนปรัชญามาจะทราบ สามัญญลักษณะ คืออะไร ในทางอภิปธรรม รวมทั้งในทางวิปัสสนาด้วย ในทางอภิปธรรม บอกว่า สามัญญ คือสรรพสิ่งในโลก ในจักรวาลนี้ จะมองได้ ๒ ลักษณะ คือลักษณะที่เป็นสากล เรียกว่า สามัญญลักษณะ ลักษณะทั่วไปก็ได้ ที่เรียกว่า Common ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Common Characteristic กับ วิเสสลักษณะ หรือ ปัจเจกตลักษณะ ลักษณะเฉพาะตัว ลักษณะเชิงปัจเจกเฉพาะตัวเฉพาะตน ที่ไม่เหมือนใครและก็ไม่มีใครเหมือน จิตทุกดวง และเจตสิกทุกดวง จะมี ๒ ลักษณะนี้ประกอบอยู่ด้วยเสมอ จิต ๘๘

ดวง เจตสิก ๕๒ ดวง จะมีลักษณะ ๒ อย่างนี้อยู่ด้วยเสมอ ลักษณะ
 สามัญหรือลักษณะทั่วไป ที่เรียกว่า Universal หมายถึง ความเป็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จิต ๘๙ ดวง
 เจตสิก ๕๒ ดวง มีความไม่เที่ยงเป็นอนุภาค อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 เสมอเหมือนกันหมด เราเรียกว่า สามัญลักษณะ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า
 Universal ที่นี้ วิเสสลักษณะ หรือ ปัจจัยดลลักษณะ หมายความว่า
 ลักษณะที่แปลกที่แตกต่างกันเฉพาะตน คือ จิตดวงที่ ๑ จิตที่เป็นกุศล
 กับจิตที่เป็นอกุศลเหมือนกัน ในแง่ที่ว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 เรียกว่า Universal แต่ว่าต่างกันในเรื่องที่ลักษณะเฉพาะตนของมัน
 หมายความว่า จิตดวงหนึ่งมันประกอบด้วยเจตสิกที่ไม่ดี จิตอีกดวง
 หนึ่งประกอบด้วยเจตสิกที่ดี เจตสิกที่ดีและไม่ดี ที่เข้ามาประกอบ เรา
 เรียกว่า ลักษณะเฉพาะตน ไม่เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ในจิตทั้งหมดจะมีลักษณะบางอย่างที่เรียกว่า วิ
 เสสลักษณะ หรือ ปัจจัยดลลักษณะ ลักษณะที่ทำให้มันต่างจากจิตดวง
 อื่น ถ้ามันไม่ต่าง เราจะแยกมันออกมาไม่ได้ เราจะแยกแยะนับไม่ได้ว่า
 มันเป็นจิตดวงที่เท่านี้เท่านี้จำแนกมันไม่ได้ เพราะฉะนั้น ความแปลก
 ความต่างของมันนี้แหละ ทำให้เราสามารถแยกมันออกมาจากจิตดวง
 อื่นได้ นี่แหละเขาเรียกว่า วิเสสลักษณะ เช่น โทสมูลจิต กับโมหมูลจิต
 มันต่างกัน โทสมูลจิตมันประกอบด้วยโทสะ ความโกรธ เป็นต้น ส่วน
 โมหะก็ประกอบด้วยความหลง เป็นต้น แต่ทั้งความโกรธและความ
 หลง ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเหมือนกัน แต่ที่ต่างกันก็คือว่า

อันหนึ่งประกอบด้วยความโกรธ อีกอันหนึ่งประกอบด้วยความหลง เราเรียกว่า Particulars หรือ Individuals ของมัน เพราะฉะนั้น ศัพท์ ๒ ศัพท์นี้ เป็นสิ่งที่เราจะต้องสร้างความคุ้นเคยในการเรียนอภิธรรม ในปรัชญาของเพลโต นักปรัชญากรีก เมื่อ ๒๐๐๐ ปีที่แล้ว ในศัพท์วิชาการทางปรัชญาก็จะได้ยินเสมอว่า Universal Particulars อย่างเช่น เวลาเพลโตบอกว่า เลข ๐ มีลักษณะกลม กับเลข ๐ ที่เป็นความจริงสากล ความกลมที่เป็นสากลกับความกลมที่เราเอาปากกา วาดบนกระดาษ เราเอาปากกามาวาดเลข ๐ บนกระดาษให้มันกลม ๆ เพลโตบอกว่าความกลมที่เราแต่ละคนวาดเขียนลงบนกระดาษ แม้จะ วาดให้กลมขนาดไหน ชนิดที่ว่าเราคิดว่ากลมที่สุดแล้ว แต่เพลโตก็ บอกว่า อันนั้นเป็นกลมที่เป็นปัจเจก กลมในความหมายของเรา มัน เป็นความกลมของเลข ๐ ที่เราวาดเท่านั้นเอง มันไม่ใช่ความกลม สากล ความกลมสากลไม่ได้อยู่บนแผ่นกระดาษที่เราวาด แต่ความ กลมสากลมีอยู่ในจักรวาลนี้ เขาเรียกว่า โลกแห่งแบบ ก็คือโลกที่มัน เป็นสากล ความกลมสากลมันมีอยู่และมันไม่ใช่ความกลมในแบบที่ เราวาดบนกระดาษ ความกลมที่เราวาดบนกระดาษ มันอาจจะมึบิต เบี้ยวชนิดหนึ่งที่เรามองไม่เห็น อาจจะเอากล้อง เอากล้องจุลทรรศน์ ขยายดู เอากล้องที่ขยายมาก ๆ ดู อาจจะเห็นความบิดเบี้ยวในความ กลมที่เราวาดบนกระดาษ

เพราะฉะนั้น ความกลมที่เราวาดบนกระดาษ มันเป็นความ กลมประเภทที่เขาเรียกว่า Particular หรือ individual จะเรียกแบบ

ภาษาอภิปรัชญาว่า วิเสสลักษณะ หรือ ปัจเจกัตถลักษณะ ก็ได้ กลมที่มีความไม่กลมปนอยู่ไม่ใช่ความกลมที่สมบูรณ์ แต่ความกลมที่สมบูรณ์แบบอยู่ที่ไหน โน้น ในจักรวาลที่เรามองด้วยตาไม่เห็น เป็นความกลมที่เป็นสากลนั้น เขาเรียกว่า เขาเรียกว่า Universal หรือความงามก็ได้ ความงามที่เราเห็นด้วยตาเป็นความงามที่เป็นวิเสสลักษณะ เป็นความงามเฉพาะสิ่งของสิ่งนั้นหรือของคน ๆ นั้น ไม่ใช่ความงามที่สมบูรณ์

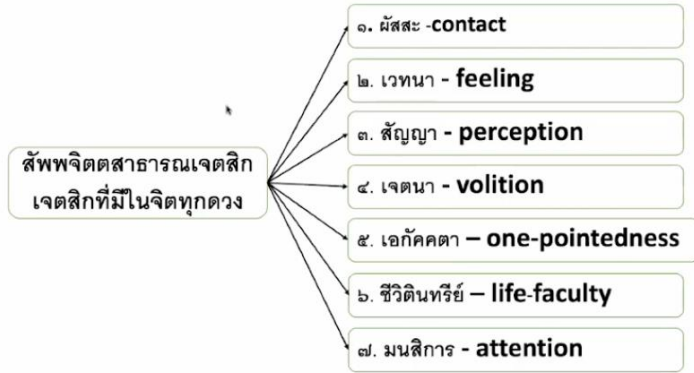
ถามว่า ความงามที่เป็นสากล มีไหม มี แต่ไม่ใช่ความงามที่อยู่กับนาย ก นาย ข หรือนางสาว ก นางสาว ข แต่มีอยู่ในโลกแห่งแบบนี้ก็คือปรัชญากรีก ที่เขาพูดถึงสิ่งนี้ ก็คล้าย ๆ กัน ความเป็นสากลกับความเป็นเฉพาะตัว อันนี้ก็ขออธิบายเพิ่ม

ศัพท์จิตตสาธาณเจตสิก ๗ (The Universals)

- คำว่า “ศัพท์จิตตสาธาณ” มาจากคำบาลี ๓ คำ คือ
 - ศัพท์ แปลว่า ทั้งปวง (all)
 - จิตต แปลว่า จิต (mind, consciousness)
 - สาธาณ แปลว่า ร่วมกัน หรือทั่วไป (common)
- ดังนั้น “ศัพท์จิตตสาธาณเจตสิก” จึงหมายถึงเจตสิกที่มีอยู่ในจิตทั้งปวง กล่าวคือ จิตทั้ง ๘๙ ดวงมีเจตสิกกลุ่มนี้เหมือนกันหมด

ศัพท์จิตตสาธารณเจตสิก ๗ (The Universals)

ที่นี้กลับมาหาเจตสิกของเรา อย่างที่บอกแล้วว่า เจตสิกประเภทที่เป็นสากล ทั่วไป หรือ Common ที่มันมีอยู่ทั่วไป ในจิตทุกดวง มันจะมีอยู่ ๗ อย่าง เราเรียกว่า ศัพท์จิตตสาธารณเจตสิก คำ ๆ นี้ มันก็ประกอบมาจากคำบาลี ๓ คำ เอามาต่อกันเอามาสนธิกัน (๑) ศัพท์ แปลว่า ทั้งปวง หรือ All ในภาษาอังกฤษ (๒) จิตต แปลว่า จิต Mind (๓) สาธารณ แปลว่า ร่วมกันหรือทั่วไป Common เหมือนเราบอกว่า อันนี้เป็นสมบัติสาธารณะ ก็หมายความว่าทุกคนมีความเป็นเจ้าของ หรือในทางพระสงฆ์ก็เรียกว่า อันนี้เป็นสมบัติของสงฆ์ โตะเตียง ตั่ง ตู๋ ฟูก เก้าอี้ อยู่ในวัด ศาลา วิหาร เป็นของสงฆ์ คำว่า ของสงฆ์ก็คือของที่เป็นสาธารณะกับพระทุกรูป ญาติโยมก็มีสิทธิ์ ใช้มันเป็นของสาธารณะหรือสวนสาธารณะทุกคนก็มีสิทธิ์ใช้เป็นของร่วมกัน เพราะฉะนั้น สาธารณะในภาษาบาลี จึงแปลว่า ร่วมกันหรือทั่วไป Common ก็แสดงว่าเมื่อมันเป็นสาธารณะ ก็แสดงจิตทุกดวงต้องมีร่วมกัน จิตทุกดวง ๘๘ ดวงมีเจตสิก ๗ อย่างเหมือนกันไม่ต่างกัน



ภาพนี้ก็คือ สัมพัชิตตสาธารณเจตสิก เป็นเจตสิกที่มีอยู่ในจิตทุกดวง เวลาเราเรียงจิต ๘๘ ดวง ที่ผ่านมา เราไม่ได้พูดถึง ๗ อย่างนี้ ถามว่าทำไมเราไม่พูดถึง เพราะมันซ่อนอยู่ข้างใน มีในฐานะที่ละไว้ในฐานะที่เข้าใจ ไม่ได้หมายความว่าไม่มีแค่ที่เราเห็น อย่างเช่นเราบอกว่า โภกมุลจิต โสมนัสสสทคตัง ญาณสัมปยุตตัง โภกมุลจิตประกอบด้วย โสมนัส ทัฏฐิสัมปยุตตัง ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เราก็พูดแค่โสมนัสกับ มิจฉาทิฏฐิ อันนั้นพูดเฉพาะที่มันเด่น ๆ แต่อย่าลืมว่า นอกจากโสมนัสและมิจฉาทิฏฐิ ก็ยังมีทั้ง ๗ อย่างนี้ซ่อนอยู่ข้างใน ทำงานอยู่ข้างในแต่ไม่พูดถึง ๗ อย่างก็มีอะไรบ้าง

ผัสสะ Contact หมายถึง การ Touching กัน การกระทบกัน ระหว่างจิตกับอารมณ์นี้แหละ เจตสิกตัวนี้มันทำให้จิตกับอารมณ์ที่มันรับรู้เกิดกระทบกัน คือผัสสะ

เวทนารู้สึก Feeling ความรู้สึก

สัญญา ความจำได้หมายรู้ Perception

เจตนา ความใส่ใจ ความตั้งใจ Volition

เอกัคคตา ความมีอารมณ์เป็นหนึ่ง หมายความว่า อย่างที่บอกจิต เจตสิกจะต้องมีอารมณ์เดียวกัน อารมณ์หนึ่งเดียว จะมีอารมณ์ ๒ ไม่ได้ในขณะหนึ่ง เอกัคคตาในที่นี้เราอย่าไปสับสนกับเอกัคคตาในฐานะที่เป็นองค์ฌาน เวลาได้ฌาน ก็จะมีวิตก วิจารณ์ ปิด สุข เอกัคคตาอันสุดท้าย อันนั้นเป็นเอกัคคตาในระดับสูง ในระดับของคนที่เจริญสมาธิ แต่เอกัคคตาทั่ว ๆ ไป ที่มีในจิตทุกดวงก็คือเอกัคคตาพื้นฐาน ไม่ใช่เอกัคคตาในฐานะที่เป็นองค์ฌาน เรียกชื่อเดียวกัน แต่ว่าระดับไม่เท่ากัน

ชีวิตินทรีย์ Life Faculty หมายถึง เจตสิกที่มันทำให้มีชีวิตชีวา ช่วยทำให้ตัวมันเองแล้วก็เจตสิกอื่น ๆ และจิตด้วย มีชีวิตชีวา มีชีวิตคือไม่ดับและไม่ตาย

มนสิการ attention แปลว่า ความใส่ใจ สนใจ เวลาเราอยู่ในห้องประชุม คนในห้องประชุมไม่ค่อยสนใจชอบคุยกัน ดูโทรศัพท์มือถือแล้วก็บอกให้เขาใส่ใจหน่อย ที่เราพูด ก็คือ Attention นี้แหละ เช่น พิธีกรพูดว่า Attention please, May I have your attention ขอให้สนใจหรือใส่ใจในสิ่งที่เราพูดหน่อย Attention ก็คือมนสิการ มนสิ แปลว่า ใจ การ แปลว่า การกระทำ มนสิการ ก็คือทำไว้ในใจ คำว่า ทำไว้ในใจ แปลตามศัพท์ ความหมายก็คือเอาใจใส่หน่อย สนใจ ใส่ใจ เอาเรื่องที่เรารู้พูดมาใส่ใจหน่อยหรือทำไว้ในใจ

ทั้ง ๗ อย่างนี้ทำให้กระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิตเป็นไปได้ หรือสามารถทำงานได้ ถ้าไม่มีทั้ง ๗ อย่างนี้ การรับรู้อารมณ์ของจิต มันจะไม่สำเร็จ มันจะเกิดขึ้นไม่ได้ มันต้องมีมตงาน เขาเรียกว่า มตงานทั้ง ๗ อย่างนี้ ช่วยทำงานอยู่เบื้องหลัง ทำให้การรับรู้อารมณ์ใด ๆ ก็ตามเกิดขึ้นได้ แล้วก็สำเร็จได้

๑. ผัสสะ - Contact

- ผัสสะ เป็นเจตสิกที่มีบทบาทสำคัญในการรับรู้อารมณ์ของจิต
- คำว่า “ผัสสะ” หมายถึง การถูกต้อง หรือการสัมผัส (touching) แต่สัมผัสในที่นี้ หมายถึงสัมผัสทางใจ คือ การสัมผัสอารมณ์ของจิต
- สภาพที่อารมณ์ (object) กับ จิต มาบรรจบกัน (สันนิบาต) เรียกว่า “ผัสสะ” (เช่น ตา + รูป + วิญญาณ = ผัสสะ)

๑. ผัสสะ - Contact

ที่นี้ เรามาดูความหมายรายละเอียดแต่ละอย่าง ผัสสะ Contact ในภาษาอังกฤษ หมายถึง touching ผัสสะเป็นเจตสิกที่มีบทบาทสำคัญในการรับรู้อารมณ์ เขาย้ำบอกว่า เวลาเราพูดถึง เจตสิก ๗ อย่าง เราพูดอยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ของจิต อย่าไปพูดนอกบริบทนี้ ให้จำไว้เสมอว่า เมื่อไรก็ตามที่เราพูดถึงผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ ก็ตาม เรากำลังพูดอยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ของจิต เราไม่ได้พูดอยู่ในบริบทอื่น ๆ ใด ๆ

ทั้งสิ้น เรากำลังพูดอยู่ในบริบทที่จิตมันกำลังทำงานรู้อารมณ์ อารมณ์อะไรก็ตาม เรากำลังพูดอยู่ในบริบทนี้ เวลาพูดถึงผัสสะก็ต้องเป็นผัสสะที่อยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ เวทนาก็อยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ สัญญาก็อยู่ในบริบทการรับรู้อารมณ์ เจตนาที่อยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ เอกัคคตาก็อยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ ชีวิตินทรีย์ก็อยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ มนสิการก็ต้องอยู่ในบริบทของการรับรู้อารมณ์ ต้องทำความเข้าใจอยู่ในบริบทนี้ อย่าทำความเข้าใจอยู่ในบริบทอื่น ผัสสะ เป็นเจตสิกที่มีบทบาทสำคัญในการรับรู้อารมณ์ของจิต

คำว่า ผัสสะ หมายถึง ถูกต้องหรือการสัมผัส คือการที่ ๒ สิ่งมันมาปะทะกัน เราเรียกว่า ผัสสะ หมายความว่า การที่จิตกับอารมณ์มาปะทะกัน ตากับรูป จริง ๆ ถ้าจะพูดให้ละเอียดก็คือ ตาเห็นรูป ตาปะทะกับรูป แล้วก็มีจิตเข้ามามีบทบาทด้วย ๓ อย่างนี้เกิดการปะทะกัน เราเรียกว่า ผัสสะ ผัสสะ ในที่นี้หมายถึง ผัสสะทางใจคือการที่สัมผัสอารมณ์ของจิต ไม่ใช่ผัสสะทางด้านร่างกาย การสัมผัสทางใจไม่ได้สัมผัสทางร่างกาย สภาพที่อารมณ์คือ Object กับจิต มาบรรจบกัน ในภาษาบาลี เรียกว่า สันนิบาต คำว่า สันนิบาต ก็เป็นคำที่เราเอามาใช้ในสังคมในภาษาไทย อย่างเช่น สันนิบาตชาติ สันนิบาต ก็คือ การที่หลายๆคน มารวมตัวกัน และเรียกว่า สันนิบาต การประชุม สันนิบาตองค์การสหประชาชาติ คือ หลาย ๆ ชาติมารวมตัว เรียกว่า สันนิบาต เพราะฉะนั้น สันนิบาต ในที่นี้ ไม่ใช่สันนิบาตทางสังคม แต่

เป็นสันนิบาตทางใจ การที่อะไรมันสันนิบาตกับอะไร คือ ตากับรูปกับจิตหรือวิญญาณประชุมพร้อมกัน สันนิบาตกันหรือมาทำงานด้วยกัน ทั้ง ๓ อย่างนี้มาบรรจบกันหรือประจวบกันเข้าหรือสันสันนิบาตกันเข้ารวม ๓ อย่างนี้ เราเรียกว่า ผัสสะ

เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มีผัสสะ การรับรู้อารมณ์จะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะถ้าไม่มีผัสสะ ก็หมายความว่า ตากับรูปกับวิญญาณไม่มาสันนิบาตกัน การที่ตา รูปหรือหู เสียง วิญญาณมาสันนิบาตกันได้ ก็เพราะมีผัสสะ เพราะฉะนั้น เจตสิกตัวนี้มี มันจะมีบทบาทในการทำให้ตา รูปแล้วก็วิญญาณหรือจิตมาบรรจบกัน หรือสันนิบาตกันแล้วเกิดการรับรู้ นี่คือบทบาทของผัสสะมันสำคัญมาก ถ้าไม่มีมันการรับรู้จะเป็นไปไม่ได้เลย

ลักษณะที่จุดๆ ของผัสสะ เครื่องมือนิยาม 4 อย่าง (Fourfold defining device)

- ลักษณะ** (ลักษณะ/characteristic): การกระทบอารมณ์
- กิจหน้าที่** (รส/function): กระทำการประสาน (ตา + รูป + จิต)
- ผลปรากฏ** (ปัจจุบัญญัติ/manifestation): การประชุมพร้อมกัน
- เหตุใกล้** (ปทัฏฐาน/proximate cause): อารมณ์เฉพาะหน้า

ลักษณะที่จุดๆ ของผัสสะ

ที่นี้ ในทางอภิธรรม เนื่องจากว่า เจตสิกแต่ละตัว มีความละเอียดอ่อน บางทีก็คล้ายกันมากเลยแยกกันไม่ค่อยออก บทบาท

หน้าที่ของมันใกล้เคียงกันมาก เพราะฉะนั้น อภิธรรมจึงได้สร้าง เครื่องมืออันหนึ่งขึ้นมา ภาษาอังกฤษ เรียกว่า เครื่องมือการนิยาม ๔ (Fourfold defining Device) Device แปลว่า เครื่องมือ เครื่องมือในการนิยามหมายความว่า เครื่องมือในการที่จะแยกแยะหรือกำหนดว่า เจตสิกแต่ละตัวแต่ละตัวมันต่างจากเจตสิกตัวอื่น ๆ อย่างไร ก็เลยสร้างเครื่องมือขึ้นมา ที่เรียกว่า ลักษณะทิจตุกะ

จตุกะ แปลว่า ๔ อย่าง หมายความว่า เครื่องมือในการนิยาม ๔ อย่าง มีลักษณะเป็นต้น หมายความว่า มันจะมี ๔ อย่าง ลักษณะจะเป็นอย่างไร ๑ จึงเรียกว่า ลักษณะทิจตุกะ มีลักษณะเป็นอาทิ เครื่องมือ นิยาม ๔ อย่าง มีลักษณะเป็นอาทิ เวลามองเจอ แต่ละสิ่งแต่ละอย่าง อภิธรรมจะให้เรามอง ๔ มิติในทุก ๆ อย่าง ให้เรามองให้เห็น ๔ มิติให้ได้ แล้วเราจะแยกได้ มองให้เห็น ๔ ด้าน มองสิ่งเดียวกันแต่ให้เห็น ๔ ด้านเหมือนตึกมีสี่เหลี่ยม ตึกหลังเดียวกัน แต่มีสี่เหลี่ยม มองให้ครบทุกด้าน

ด้านที่ ๑ เรียกว่า ลักษณะ หรือ Characteristics ลักษณะของผัสสะก็คือการกระทบอารมณ์ ก็คือการที่จิตกับอารมณ์มันกระทบกัน มัน Touching กัน เรียกว่า มันกระทบกัน นี่คือลักษณะของมันคือมันทำให้เกิดการกระทบอารมณ์

ด้านที่ ๒ กิจ หน้าที่ของมัน ในภาษาบาลี เรียกว่า รส ระสะ แปลว่า รส รส ไม่ใช่รสชาติของอาหาร คำว่า ระสะ หรือ รส ในภาษาบาลี มีหลายความหมาย แปลว่า รสอาหารที่เรากินเข้าไปก็ได้ เวลา

เสพรสอาหาร แต่ รส ในที่นี้แปลว่า หน้าทีหรือ Function แปลว่า กิจ หรือหน้าที่ หน้าที่ของผัสสะก็อย่างที่เราบอกเมื่อสักครู่มันทำให้เกิด การสันนิบาตหรือการกระทำ การประสานหรือสันนิบาต เช่น ประสานให้เกิดการสันนิบาตกันระหว่างตาของเราประสาทตาของเราก็บรูรู รูปก็คือรูปที่ตามองเห็น แล้วก็จิต ๓ อย่างนี้มันมาประสานกัน หรือสันนิบาตกันได้ก็เพราะผัสสะนี้แหละ นี่คือน้ำที่ของมัน เมื่อประสานแล้วอะไรปรากฏขึ้นมา การประชุมพร้อมกัน อันนี้การประชุมพร้อมกันก็แปลว่ามาจากสันนิบาต การประชุมพร้อมกันหรือการประชุมพร้อมก็เกิดการสันนิบาต หมายความว่า ตา รูปแล้วก็จิต สันนิบาตกัน เรียกว่า ประชุมพร้อมกัน อันนี้มันจะแปลตามศัพท์ว่า ประชุม สันนิบาต แปลว่า ประชุมได้ เป็นการที่ ๓ อย่างนี้มาประชุมกัน

ด้านที่ ๓ มีผลปรากฏ เรียกว่า ปัจจุปัฏฐาน ในภาษาบาลี หรือ ในภาษาอังกฤษว่า Manifestation คือ การปรากฏตัว การสำแดงตัว

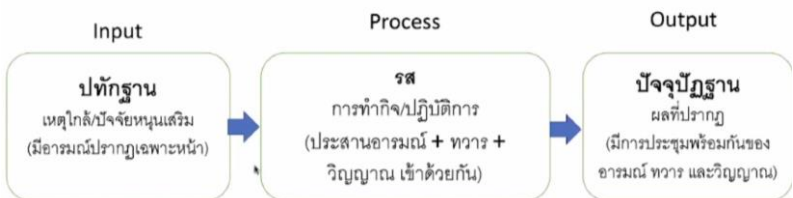
ด้านที่ ๔ เหตุใกล้ เรียกว่า ปทัฏฐาน ในภาษาบาลี หรือ proximate Cause เหตุใกล้ หมายความว่า อะไรที่อยู่ใกล้ ทำให้มันเกิดขึ้นนั่นแหละ เขาเรียกว่า เหตุใกล้ เหตุจะมีทั้งไกลและใกล้ เหตุใกล้ ๆ ที่ทำให้มันเกิดขึ้น เรียกว่า ปทัฏฐาน เหตุใกล้ก็คือว่ามีอารมณ์ ปรากฏเฉพาะหน้า หมายความว่า มีรูปปรากฏต่อหน้าต่อตาอย่างเช่น เห็นดอกกุหลาบ สีแดง ๆ เดินไป ๆ เห็นดอกกุหลาบสีแดง ๆ ดอก

กุหลาบสีแดง มันเป็นเหตุใกล้ ทำให้มันเกิดการรับรู้ดอกกุหลาบนั้น ถ้าไม่มีดอกกุหลาบ มันก็รับรู้ไม่ได้

เพราะฉะนั้น ดอกกุหลาบจึงเป็นเหตุใกล้ เมื่อมีดอกกุหลาบอยู่ใกล้ ๆ ตาก็เลยได้เห็นดอกกุหลาบ เรียกว่า ปทัฏฐฐาน นี่คือลักษณะ ๔ อย่างของผัสสะ ทุก ๆ เจตสิกเลย เจตสิก ๕๒ ดวง รวมทั้งจิตด้วย ตามหลักอภิธรรมก็จะหาวิธีการ ที่จะเรียกว่า นิยาม นิยามความหมาย คล้าย ๆ กับเรานิยามศัพท์ในการทำวิทยานิพนธ์นี้แหละ เราเรียกว่า definition การนิยามก็คือการทำให้คำ ๆ นั้น เฉพาะเจาะจงลงไป มีความหมายแน่ชัด ตามที่เราต้องการ เพราะฉะนั้น อภิธรรมจึงมีศัพท์มาก มีเจตสิกมาก อภิธรรมจึงมีความจำเป็น ต้องนิยาม สร้างเครื่องมือ นิยาม เรียกว่า ลักษณะที่จับตุกะ ขึ้นมา

ลักษณะที่จับตุกะของผัสสะ กับ ทฤษฎีระบบ

□ ลักษณะของผัสสะ คือ การกระทบอารมณ์



ลักษณะที่จุดกะของผัสสะ กับ ทฤษฎีระบบ

ถ้าเรามองแบบนี้ อาจจะมองไม่ออกในเชิงกระบวนการหรือ process อาจจะอธิบายได้กับทฤษฎีสมัยใหม่ก็ได้ ทฤษฎี Input Process Output นี้ มาจับก็ได้ โดยเฉพาะ ๓ อย่างหลัง อย่างที่หนึ่ง เรียกว่า ลักษณะ ก็เป็นลักษณะกลาง ๆ เป็นภาพรวม ๆ คือ การกระทบอารมณ์ ลักษณะกลาง ๆ ทั่วไป ของผัสสะ ก็คือการกระทบอารมณ์ ทีนี้ใน ๓ อย่างนี้ เราจะเอามาวางเรียงกันใหม่ ในอิทธิกรรม ท่านไม่ได้เรียงแบบนี้ แต่ผู้บรรยายจะมาเรียงให้เห็น process กระบวนการของมัน ทฤษฎีระบอบ System Theory คือ หมายความว่า ปทัณฐาน หมายถึงเหตุใกล้หรือปัจจัยหนุนให้มันเกิด เราเรียกว่า input เช่น มีดอกกุหลาบ มีสวนกุหลาบอยู่ใกล้ ๆ อันนั้นก็ปทัณฐาน ให้เกิดผัสสะ มีอารมณ์ปรากฏเฉพาะหน้า อารมณ์ในที่นี้หมายถึงดอกกุหลาบ เมื่อมีดอกกุหลาบ ผัสสะมันก็ทำงาน การทำงานหรือทำหน้าที่ของมัน เรียกว่า รัส การทำกิจหรือปฏิบัติการ Operation ของมัน process ก็คือoperation ปฏิบัติการของมันคือมันทำอะไร มันทำการ ประสาน

เมื่อมีดอกกุหลาบอยู่ใกล้ ๆ ผัสสะเริ่มทำงาน ผัสสะทำงานอย่างไร ประสานให้อารมณ์คือดอกกุหลาบนั้นกับตา คือประสาทตา แล้วก็ประสานจิตให้มาใส่ใจกับเรื่องนี้ด้วย ประสานให้จิต ๆ เราอาจจะไม่ใส่ใจดอกกุหลาบ แต่ว่ามันจะทำหน้าที่ประสานให้จิตมาใส่ใจกับดอกกุหลาบนี้ มันก็เลยประสานอารมณ์ ทวารคือตาแล้วก็

วิญญาณเข้าด้วยกัน หน้าที่ของมัน เรียกว่า รส เมื่อประสานเสร็จแล้ว มันก็เกิดต่อไป เรียกว่า ปัจจุภูมฐาน ผลที่ปรากฏ ผลที่ปรากฏ ก็คือ ว่ามีการประชุมพร้อมกัน เรียกว่า สันนิบาต ของทั้ง ๓ อย่างนี้ คือ อารมณฺ์ก็คือดอกกุหลาบนั้น ทวารก็คือจักขุทวาร คือตาและกัวิญญาณ คือจิต ๓ อย่างนี้ประสานเข้าด้วยกัน เรียกว่า สันนิบาต จึงเกิดการรับรู้ ที่เรียกว่า จักขุวิญญาณ ถ้าเรามองในเชิงทฤษฎี ระบบมันจะง่าย แต่ว่าในคัมภีร์ ท่านไม่ได้เรียงให้เราแบบนี้ เรามาเรียงใหม่ ปทัมฐาน นี้ มีดอกกุหลาบอยู่ใกล้ ๆ รส นี้ มันเป็นฟังก์ชันหรือหน้าที่ของผัสสะ ทำ การประสานอารมณฺ์ คือภาพของดอกกุหลาบกับประสาทตา ประสาน ประสาทตา แล้วก็ใจให้มาเอาใจใส่เรื่องนี้ บวกกัน ๓ อย่างนี้ เรียกว่า สันนิบาตกัน

การที่ ๓ อย่างนี้ บวกกันได้ หรือสันนิบาตกันได้ เพราะบทบาท หน้าที่ของผัสสะ เมื่อบวกกันแล้วก็เกิดการประชุมพร้อมกัน มีการประชุมพร้อมกันเกิดขึ้น ระหว่างอารมณฺ์ ทวาร และวิญญาณ เรียกว่า ปัจจุภูมฐาน วันนี้อาจจะอธิบายไม่จบ เพราะว่ามีหัวข้อ

๒. เวทนา - Feeling

- คำว่า “เวทนา” แปลว่า การเสวยอารมณ์ หรือความรู้สึกต่ออารมณ์ (feeling)
- ความรู้สึกต่ออารมณ์ของเวทนามี ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา รู้สึกสุข ทุกขเวทนา รู้สึกทุกข์ และ อทุกขมสุขเวทนา รู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ หรือรู้สึกเฉยๆ

๒. เวทนา – Feeling

ต่อไป เวทนา (Feeling) เวทนาในภาษาไทย มีความหมายว่าเป็นเรื่องที่น่าสงสาร รู้สึกสมเพชเวทนาเหลือเกิน เราเอาคำว่า เวทนา มาใช้กับเรื่องที่เราารู้สึกหดหูใจ อย่างเช่น เห็นเหตุการณ์ที่มันไม่สบายใจเกิดขึ้นในสังคมไทย รู้สึกสมเพชเวทนา เห็นคนทำอะไรไม่ดี ก็รู้สึกสมเพชเวทนา จะเห็นว่า เราเอาคำว่า เวทนา มาใช้กับเรื่องที่ไม่ดี อันนั้นเป็นความหมายที่คนไทยเข้าใจ เป็นความหมายที่เพี้ยนไป แต่คำว่า เวทนา หรือ เวทนา อ่านแบบบาลี แปลว่า การรู้สึกต่ออารมณ์ อารมณ์อะไรก็ได้ที่มันเข้ามาปะทะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เราเกิดความรู้สึกอะไรก็ตาม จะสงสารหรือไม่สงสารไม่เกี่ยว มันเป็นปฏิกิริยาตามธรรมชาติ ที่ว่า เมื่อเจออะไร เช่น เจอดอกไม้งาม ๆ ก็เกิดความรู้สึกต่อดอกไม้นั้น ก็เรียกว่า เวทนา ก็คือความรู้สึกพื้นฐาน ตามธรรมชาติ ไม่ได้เกี่ยวกับว่าสงสารหรือสมเพชหรือไม่สมเพช ก็เป็นความรู้สึกตามธรรมชาติยังไม่ถือว่าดีหรือไม่ดี ความรู้สึกนี้เป็นกลาง ๆ ยังไม่เป็นกิเลส

ด้วยซ้ำไป กิเลสยังไม่ได้มาปรุงแต่ง เวลาเราเกิดเวทนายังไม่เกิดกิเลส เพราะฉะนั้น จึงเป็นกลาง ๆ ยังไม่ชั่วแล้วก็ยังไม่เป็นบาป เป็นบุญ เวทนาในพระพุทธศาสนา ยังไม่เป็นบาป ไม่เป็นบุญ มันเป็นกลาง ๆ แต่ถ้าเวทนาในสังคมไทย ยมันเป็นบาป ไปเรียบร้อยแล้ว เรารู้สึกสมเพชเวทนา รู้สึกหดหู่ใจ รู้สึกโกรธ รู้สึกเกลียดขึ้นมาทันที รู้สึกหดหู่ โกรธ เกลียด แสดงว่าไม่เป็นกลางแล้ว มันเป็นเรื่องของโทสะมันเป็น เรื่องความโกรธแล้ว แต่ว่าเวทนาในภาษาอภิธรรมมันยังไม่ถึงขั้นของการเกิดกิเลส มันเป็นปฏิกิริยาที่สะท้อนกลับต่ออารมณ์ที่เราเห็น ที่เรารับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันยังไม่พัฒนาไปถึงขั้นของการเกิดกิเลส มันเป็นกลาง ๆ มันเป็นธรรมชาติ

พระอรหันต์ ก็มีเวทนาเพราะพระอรหันต์ ก็ต้องมีขั้น ๕ เช่นเดียวกัน เวทนาเป็นปฏิกิริยาตอบสนอง ในลักษณะที่จะช่วยให้ มนุษย์เอาชีวิตรอด ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ถ้าเราไม่มีขั้นนี้ ไม่มี เวทนา เราอาจจะเอาชีวิตไม่รอดก็ได้ อย่างเช่น จับถ่านไฟแดง ๆ ก็มี ความรู้สึกว่า มันร้อนแล้ว ก็จะทิ้งมันไป จับน้ำแข็งก็รู้สึว่ามันเย็น ก็ จะรีบวางมันทันที เวลาจะต้มน้ำอุ่น กดน้ำออกมาจากกระติกน้ำ ก็เอานิ้วจุ่มไปนิดหนึ่งว่ามันร้อนมากหรือร้อนน้อย ถ้ามันร้อนมากก็ไม่กิน ถ้ามันอุ่น ๆ ก็กินได้ ความรู้สึกธรรมดาสามัญ ที่ช่วยให้มนุษย์เอาชีวิต ของตัวเองรอดในการอยู่ในสิ่งแวดล้อม เราเรียกว่า เวทนา พระพุทธศาสนาไม่ได้จัดเวทนาเป็นของบาป เป็นบาปหรือเป็นบุญ อภิธรรมไม่ได้บอกว่า เวทนาเป็นบาปหรือเป็นบุญ เป็นสิ่งที่

ปฏิกิริยาที่เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ ยังไม่เกิดกิเลส คนไทยมักจะเอา
 เวทนาไปใช้ในลักษณะที่มันเป็นเรื่อง ที่เกิดกิเลสเรียบร้อยแล้ว เกิด
 อารมณ์ความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ โกรธเกลียดขึ้นมาเรียบร้อยแล้ว คน
 ไทยเอาไปใช้ในทางนั้น ก็เรียกว่าใช้ในทางที่ผิด ความรู้สึกต่ออารมณ์
 ของเวทนา จะมีอยู่ ๓ อย่าง คือ รู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ แต่ไม่ใช่สุขไม่ได้
 ทุกข์ ที่มาจากกิเลส รู้สึกทุกข์ ก็ไม่ใช่ทุกข์ ที่เกิดมาจากกิเลส รู้สึกเฉย
 ๆ ก็ไม่ใช่ความรู้สึกเฉย ๆ ที่มาจากกิเลส เป็นปฏิกิริยาต่าง ๆ สุขก็เป็น
 สุข ไม่ใช่ความสุขแบบนั่งสมาธิแล้วเกิดความสุขอย่างนั้นไม่ใช่ ไม่ใช่ได้
 บรรลุนิพพานแล้วเกิดความสุข อย่างนั้นไม่ใช่ อันนั้นเขาเรียกว่า
 นิพพานสุข ไม่ใช่สุขเวทนา อันนี้ก็เป็นปฏิกิริยาพื้น ๆ ทั่ว ๆ ไป จับ
 น้ำแข็งมันเย็น ก็รู้สึกเป็นทุกขเวทนา สัมผัสเตียงนอนนุ่ม ๆ ก็รู้สึก
 ว่าชอบเป็นสุข มองเห็นดอกไม้รู้สึกเฉย ๆ ปฏิกิริยาแบบนี้ เราเรียกว่า
 เวทนา จะมีอยู่ ๓ ประเภท

ลักษณะที่จตุกะ ของเวทนา

- ลักษณะ: การเสวยอารมณ์
- กิจ/หน้าที่: กระทำการเสวยรสของอารมณ์
- ผลปรากฏ: มีสุข, ทุกข์, หรือเฉยๆ
- เหตุไฉน: ผัสสะ

ลักษณะที่จุดกะของเวทนา

ลักษณะของเวทนา ลักษณะทั่วไปคือการเสวยอารมณ์ กิจ/หน้าที่คือ กระทำการเสวยรสของอารมณ์ รสของมันก็คือ รสสุข รสทุกข์ รสเฉย ๆ กระทำการเสวยรสของมัน ผลปรากฏก็คือมีสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ เหตุไฉนก็คือผัสสะ ผัสสะเป็นเหตุไฉน ทำไม ถึงเป็นเหตุไฉน ตามหลักปฏิจจสมุปบาท เมื่อเกิดสฬายตนะแล้วก็จะเกิดผัสสะ เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงเกิดสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงเกิดผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เราจะเห็นว่า ตามองค์ประกอบของปฏิจจสมุปบาท เมื่อเกิดผัสสะจะต่อไปเวทนา เพราะฉะนั้น ผัสสะจึงเป็นเหตุไฉนของเวทนา

ลักษณะที่จุดกะของเวทนา กับ ทฤษฎีระบบ

☐ ลักษณะเด่นของเวทนา คือ การเสวยอารมณ์



ลักษณะที่จุดกะของเวทนา กับทฤษฎีระบบ

เรามาดูในเชิงของทฤษฎีระบบ เมื่อสักครู่ เหตุไฉนก็คือผัสสะ เป็นปทัฏฐานหรือเป็นปัจจัย หนุนเสริมให้เกิดการทำงานของผัสสะ ให้

เวทนาสามารถเกิดได้หรือทำงานได้ ถ้าไม่มีผัสสะ เวทนาจึงจะทำงานไม่ได้ เพราะฉะนั้น เวทนาเกิดจากการที่จิตได้รู้อารมณ์เรียบร้อยแล้ว เมื่อจิตได้รู้อารมณ์คือดอกกุหลาบ ต่อไปเวทนาจึงจะรู้อารมณ์อันเกิดจากผัสสะนั้นก็เหตุใกล้ให้เวทนาทำงาน เวทนาทำงานปฏิบัติการอย่างไร ทำการเสวยอารมณ์ เสวยเหมือนคนเสวยอาหารหรือกินอาหาร เสพอาหาร เสพรสของอาหาร คนที่จะเสพรสของอาหารก็ต้องมีงานข้าวอยู่ใกล้ ๆ มีถ้วยถ้วยเตี้ยวางอยู่ใกล้ ๆ ถ้วยถ้วยเตี้ยวางอยู่ใกล้ ๆ ก็เหมือนเป็นเหตุใกล้ให้กับเวทนา เวทนาจึงทำการกินถ้วยเตี้ยนั้นเข้าไป เสพรสคือปฏิบัติการของมัน เรียกว่ารส ทำการเสวยรสของมัน ผลปรากฏก็คือว่า มันก็ได้เสวยอารมณ์ที่เป็นสุขบ้าง สุขเวทนา ที่เป็นทุกข์บ้าง ทุกขเวทนา หรือเป็นกลาง ๆ เฉย ๆ ที่เขาเรียกว่า อุเบกขาเวทนา

๓. สัญญาเจตสิก - Perception

- สัญญา หมายถึงเจตสิกที่ทำหน้าที่จดจำอารมณ์ หรือหมายรู้อารมณ์
- สัญญา เหมือนนายช่างทำเครื่องหมายไว้บนไม้เพื่อให้ตนจำได้ หรือเหมือนคนเดินทางทำเครื่องหมายไว้ตามทางเพื่อให้ตนไม่หลงทาง

๓. สัญญาเจตสิก - Perception

ต่อไป สัญญาเจตสิก ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Perception สัญญาในภาษาไทยก็จะมี ความหมายเพี้ยนไป จากภาษาใน พระพุทธศาสนา สัญญาของคนไทย แปลว่า Contact คือการทำ สัญญาซื้อขายกัน หรือทำสัญญาว่าจะไม่ลืมนั่น สัญญากันว่าพรุ่งนี้ จะ มาให้ทันเวลา ให้สัญญากันว่าเดี๋ยวพรุ่งนี้ เราเจอกัน เวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกา นี่เราก็เรียกว่าสัญญา คือการให้การยืนยันกับฝ่ายตรงกันข้ามว่า เราจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ภายในเวลาเท่านั้นเท่านั้น ตามเงื่อนไขอย่าง นั้นอย่างนี้ หรือการทำสัญญาทางกฎหมาย แต่ว่าสัญญาในทาง พระพุทธศาสนา หรือทางอภิธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเป็นขั้น ๕ หนึ่ง ของขั้น ๕ ไม่ได้มีความหมายอย่างนี้ มันหมายถึงเจตสิกที่ทำหน้าที่ จดจำหรือหมายรู้อารมณ์ มันหมายเอาไว้ว่า อารมณ์ที่มันรับรู้ นี้ มี ลักษณะพิเศษอะไรบางอย่าง อย่างเช่น เราเห็นคน ๆ หนึ่ง เป็นครั้งแรก ก็พยายามที่จะกำหนดจดจำคน ๆ นั้นเอาไว้ ว่าเขามีรูปร่าง หน้าตาเป็นอย่างไร อย่างเช่น เขาเป็นคนผอมยาว ผิวดำ เป็นคนเดียว เป็นคนสูง เป็นคนผอม เป็นคนอ้วน เราก็จะจดจำลักษณะของคน ๆ นั้น เอาไว้ คน ๆ นี้ เป็นคนอ้วน รูปร่างหน้าตาแบบนี้ การกำหนด จดจำหรือหมายรู้อารมณ์หรือสิ่งที่เรารับรู้เอาไว้ เราเรียกว่าสัญญา สัญญาเหมือนนายช่างทำเครื่องหมายไว้บนไม้เพื่อให้ตนจำได้ หรือ เหมือนคนเดินทาง ทำเครื่องหมายไว้ตามทางเพื่อให้ตนไม่หลงทาง เวลาเราเดินทางครั้งแรก ในป่าหรือกลางทะเลทรายมันก็มีสิทธิ์ที่เรา

จะหลงทาง กลับบ้านไม่ถูก เพราะฉะนั้น คนที่ฉลาดก็จะเอามัดดัดกิ่งไม้ไว้ ฟันต้นไม้เอาไว้ให้มันมีรอยบาดแผลเอาไว้ เพื่อเราเดินกลับมาจะรู้ว่า รอยกิ่งไม้ตรงนี้ที่เราตัดเอาไว้ เราจำได้ เราก็จะจำทางกลับบ้านได้ เพราะฉะนั้น ลักษณะคล้าย ๆ สัญญา ดังนั้น สัญญาในนิยามของภาษาไทย จึงแปลว่า จำได้ หมายถึง คือว่ามีเครื่องหมายทำให้ตัวเองจดจำได้

ลักษณะที่จุดกะของสัญญา

- ลักษณะ: การจำได้หมายรู้อารมณ์
- กิจ/หน้าที่: ทำเครื่องหมายเพื่อให้รู้ในคราวต่อไป
- ผลปรากฏ: จำเครื่องหมายที่กำหนดไว้ได้
- เหตุใกล้: อารมณ์เฉพาะหน้า

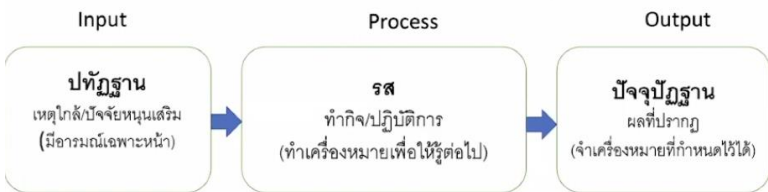
ลักษณะที่จุดกะของสัญญา

ต่อไปมาดู ลักษณะที่จุดกะของสัญญา ลักษณะโดยรวมของมันคือจำได้หมายรู้อารมณ์ กิจ/หน้าที่ คือทำเครื่องหมายเพื่อให้รู้ในคราวต่อไป ผลปรากฏคือทำเครื่องหมาย จำเครื่องหมายที่กำหนดไว้ได้ สามารถจำเครื่องหมาย กำหนดไว้ได้ กิจ/หน้าที่ ก็เหมือนคนเดินทางเอามัดฟันหรือถากต้นไม้เอาไว้ให้เป็นเครื่องหมาย เรียกว่า กิจ/หน้าที่ที่ผลปรากฏก็คือว่าเวลาเดินทางกลับบ้าน สามารถจำทางได้ จำรอยที่

ตัวเองตัดเอาไว้ได้ คือผลปรากฏ สามารถเดินทางกลับบ้านได้ ไม่หลงทาง เหตุไฉนก็คือมีอาการเฉพาะหน้าเหมือนกัน ต้องมีอาการเฉพาะหน้าเกิดขึ้นก่อน มันถึงจะทำหน้าที่จำหน่ายรู้อารมณ์ได้

ลักษณะกิจกรรมของสัญญา กับ ทฤษฎีระบบ

□ ลักษณะเด่นของสัญญา คือ การจำหน่ายรู้อารมณ์ได้



ลักษณะกิจกรรมของสัญญา กับ ทฤษฎีระบบ

ต่อไป มามองในเชิงของระบบ ลักษณะเด่นของสัญญาคือจำได้ หมายถึงในลักษณะทั่วไป ที่นี้เรามองในเชิง Input หมายความว่า มีอาการเฉพาะหน้า เช่น เห็นชายคนหนึ่งยืนต่อหน้าเรา นี่คือเหตุใกล้ เรียกว่า ปทัฏฐาน เหตุใกล้ ๆ ชายคนนั้นที่ยืนอยู่ใกล้ ๆ เรา นี้ ซึ่งเราไม่เคยเห็นมาก่อนเลย ชายคนนี้เป็นเหตุใกล้ หรือเป็นปทัฏฐาน ต่อไป รส สัญญาเราเริ่มปฏิบัติการ จำหมายชายคนนั้น ชายคนนั้นเป็นคนอ้วนมาก เราก็จำลักษณะอ้วนของเขา หมายถึงรู้ความอ้วนของเขา เตี้ยด้วย หมายถึงรู้ความเตี้ยของเขา ผิวคล้ำ ผิวดำ หมายถึงรู้ ผิวคล้ำ ผิวดำ หน้าตาเป็นอย่างไร อีกหลายอย่าง หมายถึงเอาเพื่อที่ว่าเจออีกครั้งหนึ่งจะได้จำ

ได้ ปฏิบัติการอันนี้ เราเรียกว่า รส ในภาษาบาลี พอปฏิบัติการเสร็จ ผลปรากฏ ก็คือว่า เราเจอชายคนนั้นอีกครั้งหนึ่ง สามารถจำเขาได้ จำเครื่องหมายที่กำหนดไว้ได้ ผลปรากฏ

๔. เจตนาเจตสิก - Volition

- เจตนา หมายถึง เจตสิกที่ทำหน้าที่ตั้งใจต่อ อารมณ์ หรือจัดแจง/ประมวล (organizes) ธรรมที่เกิดร่วมกับตนไว้กับ อารมณ์

๔. เจตนาเจตสิก - Volition

ต่อไป เจตนา เจตนาที่สำคัญมากในทางพระพุทธศาสนาเป็นตัว ตัดสินเรื่องกรรมด้วย บางทีก็เรียกว่า เจตนาอันนั้นแหละ คือตัวกรรม ที่ แท้จริง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรว่า เจตนาหิ ภิกขเว กम्मวิ วทามิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม จะเรียกว่า อะไรเป็นกรรม หรือไม่เป็นกรรมอยู่ที่เจตนา ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่า เป็นกรรม เพราะฉะนั้น ในเชิงของการรับรู้อารมณ์ของจิตก็ เช่นเดียวกัน จิตจะรับรู้อารมณ์ใด ๆ ไม่ได้ ถ้าไม่มีเจตนาหรือการใส่ใจ ในทางอภิธรรมอธิบายเจตนาว่าหมายถึงเจตสิก ที่ทำหน้าที่ตั้งใจหรือ

ใส่ใจต่ออารมณ์หรือจัดแจงประมวลอารมณ์ ไม่ใช่แค่ทำหน้าที่จูงใจหรือใส่ใจอย่างเดียว มัน Organizes ด้วย มันประมวลหรือมันจัดแจงธรรมที่เกิดร่วมกับมันด้วย เวลาเจตนามันทำงาน มันไม่ได้ทำงานเดี่ยว ๆ มันทำงานกับเจตสิกอื่น ๆ อีก ๖ อย่างที่เหลือและหลาย ๆ อย่าง ที่เกิดพร้อมกับมันมากมายเลย รวมทั้งจิตด้วย นอกจากตัวมันเอง จะจงใจต่ออารมณ์แล้ว มันยังจัดแจงพวกของมันหรือเจตสิกที่เกิดร่วมกับมันด้วย ให้ใส่ใจต่ออารมณ์และการทำงานเดียวกับมันนั่นแหละ นี่คือนิยามลักษณะของเจตนา

ลักษณะที่เจตนา

- ลักษณะ: ความจงใจ/ความตั้งใจ
- กิจ/หน้าที่: ประมวล/จัดแจง (organizes) ธรรมที่เกิดร่วมกับตน (สัมปยุตธรรม)
- ผลกปรากฏ: ธรรมที่เกิดร่วมได้รับการจัดแจง/ประมวล
- เหตุใกล้: นามขันธ์ที่เหลือทั้ง ๓

ลักษณะที่เจตนา

ต่อไป เรามาดูลักษณะที่เจตนา ลักษณะโดยรวมทั่วไปคือ จงใจ ตั้งใจ กิจ/หน้าที่ คือ ประมวล/จัดแจง (Organizes) ธรรมที่เกิดร่วมกับตน หมายถึง เจตสิกใด ๆ หรือจิตก็ตาม ที่เกิดร่วมกับมัน

ในขณะนั้นมันก็จัดแจงคนอื่นด้วย เหมือนคนที่อยู่ในองค์กรเดียวกัน นเวลาทำกิจธุระอะไรบางอย่าง นอกจากตัวเองจะทำกิจนั้นยังไปจัดแจงให้คนอื่นร่วมทำกิจด้วย ไม่ทำ ตัวเองก็ทำด้วยนั้นแหละ ตัวเองก็ทำ ทำจิตนั้น ๆ ด้วย แต่ตัวเองก็ไปจัดแจงให้คนอื่นร่วมทำด้วย ในลักษณะของเจตนา ผลปรากฏก็คือธรรมที่เกิดขึ้น ได้รับการจัดแจงหรือประมวล เหตุไฉนก็คือนามชั้นที่เหลือทั้ง ๓ ก็คือ เวทนา สัญญาแล้วก็วิญญาณ คือตัวมันเองเป็นสังขาร เจตนาเป็นสังขารชั้น นามชั้นที่เหลืออีก ๓ คือเวทนา สัญญาแล้วก็วิญญาณ มันจะจัดแจงพวกนี้ให้ทำงานกับมัน

ลักษณะที่จุดกะของเจตนา กับ ทฤษฎีระบบ

☐ ลักษณะเด่นของเจตนา คือ การจงใจ/ตั้งใจต่ออารมณ์



ลักษณะที่จุดกะของเจตนา กับทฤษฎีระบบ

มาดูในเชิงระบบ การที่เจตนามันจะทำงานได้ มันก็ต้องมีธรรมอื่น ๆ ที่เกิดร่วมกับมัน เรียกว่า เหตุใกล้ เหตุใกล้ ก็คือนามชั้น ๓ คือ เวทนา สัญญาและวิญญาณ มันจะทำงานเดี่ยว ๆ ไม่ได้ มันก็ต้องมี

พวกอยู่ใกล้ ๆ มัน หรือเกิดร่วมกับมันนั้นแหละ มันถึงจะทำงานได้สำเร็จ มันก็จะไปจัดแจงเวทนา ไปจัดแจงสัญญา ไปจัดแจงวิญญาณ นี่แหละให้ทำงานกับมัน พวกนี้เรียกว่าเป็นเหตุใกล้ หรือเป็นตัวเสริมเป็นตัวสนับสนุน เมื่อมันมีเหตุใกล้ หรือตัวสนับสนุนแล้วมันก็ลงมือปฏิบัติหน้าที่ ประมวลจัดแจงหรือใส่ใจต่ออารมณ์นั้น ๆ ผลปรากฏว่าธรรมที่เกิดร่วมได้รับการจัดแจงและประมวล

๕. เอกัคคตา - One-pointedness

เอกัคคตา หมายถึง สภาวะที่ทำให้ธรรมที่เกิดร่วมตั้งอยู่ในอารมณ์หนึ่งเดียว สภาวะที่ทำให้จิตหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับอารมณ์ (**unification of mind on its object**)

เอกัคคตา มีหลายระดับ ทั้งระดับทั่วไป และระดับที่เป็นองค์ฌาน

๕. เอกัคคตา - One - pointedness

ต่อไป เอกัคคตา เมื่อสักครู่นี้พูดแล้วว่า เอกัคคตา จะมีสองความหมาย เอกัคคตาทั่ว ๆ ไป กับจิตทุกดวง ก็คือการที่จิต มุ่งอารมณ์เดียว อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ในขณะที่รับรู้ใส่ใจอารมณ์เดียว ตั้งอยู่กับอารมณ์เดียวนั้น ๆ ไม่เป็นจิตที่มีหลายใจ เป็นจิตที่มีใจเดียวใส่ใจอารมณ์เดียว เอกัคคตา หมายถึง สภาวะที่ทำให้ธรรมที่เกิดร่วม

ตั้งอยู่ในอารมณ์หนึ่งเดียว สภาวะที่ทำให้จิตหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันกับอารมณ์ อาจารย์ฝรั่งเขาอธิบาย เขาแปลเอกัคคตาว่า unification of mind on its object หมายถึง การทำให้จิตเป็นหนึ่งเดียวกับอารมณ์ที่มันรับรู้ นี่คือลักษณะของเอกัคคตา เอกัคคตา อีกความหมายหนึ่ง ก็คือ ในฐานะที่เป็นองค์ฌาน ก็เป็นเอกัคคตาพิเศษสำหรับคนที่เจริญสมาธิ แต่ในที่นี้ ในฐานะที่เป็นสัพพจิตตสาธารณะ เราพูดถึงเอกัคคตาทั่ว ๆ ไป ที่มีในจิตทุกดวง

ลักษณะที่จตุกะ ของเอกัคคตา

- ลักษณะ: การไม่ฟุ้งซ่าน
- กิจ/หน้าที่: กระทำการหลอมรวมธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกันให้เป็นหนึ่งเดียว
- ผลปรากฏ: เกิดความสงบ
- เหตุไฉน: มีสุขเวทนา

ลักษณะที่จตุกะ ของเอกัคคตา

ต่อไป มาดู ลักษณะที่จตุกะของเอกัคคตา การไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะทั่วไปของมัน คือไม่ฟุ้งซ่านหมายความว่า มันรู้อารมณ์ใด มันก็จะไม่ฟุ้งออกไปจากอารมณ์นั้น จะรู้อารมณ์นั้นอารมณ์เดียว กิจ/หน้าที่คือกระทำการหลอมรวมธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกันให้เป็นหนึ่งเดียว ผลปรากฏ คือ เกิดความสงบ เหตุไฉนก็คือมีสุขเวทนา หมายถึงผลปรากฏ

คือความสงบ ก็สงบอยู่กับอารมณ์ที่มันรับรู้ หมายถึงความสงบที่เป็นสมาธิ จิตตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ ก็คือสงบชั่วขณะเดียวเดียว ในขณะที่จิตรับรู้อารมณ์ใด ๆ ก็ตาม

ลักษณะที่จุดกะของเอกัคคตา กับ ทฤษฎีระบบ

☐ ลักษณะเด่นของเอกัคคตา คือ ความไม่พึ่งพาน



ลักษณะที่จุดกะของเอกัคคตา กับ ทฤษฎีระบบ

ต่อไป เรามาดูในเชิงระบบ เหตุใกล้ก็คือสุขเวทนา อภิธรรมบอกว่า เหตุใกล้ของเอกัคคตาคือสุขเวทนา รสคือการหลอมรวมให้เป็นหนึ่งเดียว ทำหน้าที่หลอมรวมให้เป็นหนึ่งเดียว จิตกับอารมณ์รวมทั้งเจตสิกอื่น ๆ ด้วย ให้เป็นหนึ่งเดียวกับอารมณ์ที่รับรู้ นั่น ผลที่ปรากฏก็คือความสงบตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์นั้นอย่างน้อยก็ชั่วคราวชั่วขณะที่รับรู้อารมณ์นั้น

๖. ชีวิตินทรีย์ – Life-Faculty

□ ชีวิตินทรีย์ หมายถึง เจตสิกที่เป็นใหญ่ในการอนุบาลรักษารวมที่เกิดร่วมทั้งหลายให้ดำรงอยู่หรือมีชีวิตอยู่

๖. ชีวิตินทรีย์ – Life - Faculty

ต่อไป อย่างที่ ๖ ลองสุดท้าย ชีวิตินทรีย์ มาจากคำว่า ชีวิต + อินทรีย์ อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่ ชีวิต ก็แปลว่า ชีวิต ภาษาอังกฤษว่า Life Faculty, Faculty แปลว่า ความเป็นใหญ่ life ก็คือ ชีวิต ชีวิตินทรีย์หมายถึงเจตสิกที่เป็นใหญ่ในการอนุบาลรักษารวมที่เกิดร่วมทั้งหลายให้ดำรงอยู่หรือมีชีวิตอยู่ชั่วขณะที่มันทำงาน ณ ขณะนั้น ๆ อย่างน้อยก็คือมันไม่ตายมันไม่ดับในขณะนั้นมีชีวิตอยู่พร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะที่มันกำลังรับรู้อารมณ์ แต่ว่าขณะที่เรารับรู้อารมณ์ มันดับไป มันก็รับรู้อารมณ์ไม่สำเร็จ ขณะที่มันรับรู้อารมณ์ มันต้องไม่ดับ ต้องไม่หยุดทำงาน หรือมันไม่รู้ชีวิต อยู่ในขณะนั้น จะต้องมีชีวิตอยู่ หมายถึงชีวิตทางนามธรรม ตัวที่จะทำให้มันมีชีวิตก็คือชีวิตินทรีย์

ลักษณะที่จุดกะ ของชีวิตินทรีย์

- ลักษณะ:** การอนุบาลรักษารวมที่เกิดร่วม
- กิจ/หน้าที่:** ทำให้ธรรมที่เกิดร่วมดำรงอยู่
- ผลปรากฏ:** การดำรงอยู่ของธรรมที่เกิดร่วม
- เหตุใกล้:** มีนามชั้น ๓ (เวทนา, สัญญา, วิญญาณ)

ลักษณะที่จุดกะ ของชีวิตินทรีย์

ลักษณะทั่วไปคืออนุบาลรักษารวมที่เกิดร่วม กิจ/หน้าที่ ทำให้ธรรมที่เกิดการดำรงอยู่ ผลปรากฏ การดำรงอยู่ของธรรมที่เกิดร่วม เหตุใกล้ คือ นามชั้น ๓ อันได้แก่ เวทนา สัญญา และวิญญาณ

ลักษณะกิจตุกะของชีวิตินทรีย์ กับ ทฤษฎีระบบ

□ ลักษณะเด่นของชีวิตินทรีย์ คือ อนุบาลรักษาดรรรมที่เกิดร่วม



ลักษณะกิจตุกะของชีวิตินทรีย์กับทฤษฎีระบบ

Input หรือปัทภูฐาน เหตุใกล้ปัจจัยหนุนเสริม คือ เวทนา สัญญา และวิญญาณ แสดงว่ามันจะต้องทำงานร่วมกับนามชั้นอื่นคือ เวทนา สัญญา แล้วก็วิญญาณ ปฏิบัติการของมัน คือรส ทำให้ธรรมที่เกิดร่วมดำรงอยู่ คือไม่ตาย มีชีวิตชีวา ถ้าไม่มีชีวิตชีวา อย่างเช่นมันมีแต่มันไม่ทำงานอย่างนี้ มันก็ไม่สำเร็จ เหมือนคนที่ทำงานร่วมกันอะไรบางอย่าง ถ้าทำแบบเหงาน ๆ หงอย ๆ เซื่อง ๆ ซึม ๆ งานมันก็ไม่เดิน มันก็ต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่ง มาทำให้คนตื่นแล้ว วกทำงานอย่างมีชีวิตชีวา ผลปรากฏก็คือการดำรงอยู่ของธรรมที่เกิดร่วมกัน ดำรงอยู่คือมีชีวิตอยู่ยังไม่ตาย

๗. มนสิการ - Attention

- ❑ มนสิการ ตามศัพท์แปลว่า “การกระทำไว้ในใจ” (making in the mind)
- ❑ การกระทำไว้ในใจในที่นี้ หมายถึง การกระทำ อารมณ์ให้ปรากฏต่อจิต หรือกระทำให้อจิตและ ธรรมที่เกิดร่วมกัน ๆ มุ่งเข้าสู่อารมณ์

๗. มนสิการ – Attention

ต่อไป ข้อสุดท้าย มนสิการ แปลว่า การใส่ใจ Attention แปลตามศัพท์ว่า กระทำไว้ในใจ (Making in the mind) แปลตามศัพท์ แปลแล้วก็ไม่เข้าใจ Making in the mind หมายถึง การกระทำไว้ในใจ หมายถึง การกระทำอารมณ์ให้ปรากฏต่อจิตหรือทำจิตและธรรมที่เกิดร่วมกัน ๆ มุ่งเข้าสู่อารมณ์ ทำอารมณ์ให้ปรากฏต่อจิตเป็นหน้าที่

ลักษณะที่จุดกะ ของมนสิการ

- ลักษณะ:** การทำให้ธรรมที่เกิดร่วมมุ่งสู่อารมณ์
- กิจ/หน้าที่:** ประกอบธรรมที่เกิดร่วมไว้กับอารมณ์
- ผลปรากฏ:** การเผชิญหน้าอารมณ์
- เหตุใกล้:** มีอารมณ์อดีต ปัจจุบัน อนาคต และกาลวิมุต (นิพพาน)

ลักษณะที่จุดกะของมนสิการ

ลักษณะทั่วไป ทำให้ธรรมที่เกิดร่วมมุ่งสู่อารมณ์ กิจ/หน้าที่ ประกอบธรรมที่เกิดร่วมไว้กับอารมณ์ แล้วก็พยายามตรึงเอาไว้หรือยึดโยงเอาไว้ นอกจากจะทำให้มุ่งสู่อารมณ์แล้วยังตรึงไว้กับอารมณ์นั้นด้วย ผลปรากฏคือการเผชิญหน้ากับอารมณ์ หมายความว่า เมื่อใส่ใจต่ออารมณ์ก็ต้องเผชิญหน้ากับอารมณ์ จิตกับอารมณ์ได้เผชิญหน้ากัน หมายความว่า ได้ปรากฏต่อหน้าต่อตาซึ่งกันและกัน เหตุใกล้คือมีอารมณ์ มันต้องมีอารมณ์เป็นเหตุใกล้ มนสิการถึงจะทำงานได้ ถ้าไม่มีอารมณ์ปรากฏ มนสิการจะทำงานไม่ได้ อารมณ์นี้ อาจจะเป็นอารมณ์อดีต สามารถดึงเอาอารมณ์อดีตมาปรากฏให้เกิดการรับรู้ในปัจจุบันก็ได้ เอาอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ปัจจุบันก็ได้ อารมณ์อนาคต ก็ได้ อนาคต อย่างเช่น นิ่งถึงเหตุการณ์ในอนาคต ก็ดึงอนาคตนั้นมาใส่ใจก็ได้ เอาเรื่องอดีตเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว ดึงมาใส่ใจในปัจจุบันนี้ก็ได้อีก เอาเรื่องอนาคต

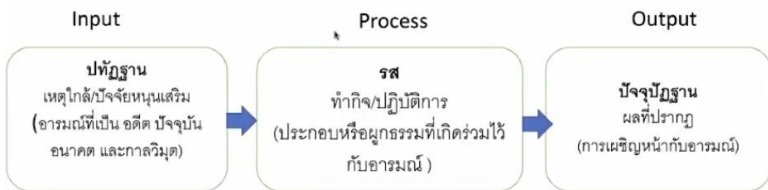
ที่ยังไม่เกิดมาใส่ใจก็ได้ หรือเอาเรื่องกาลวิมุตติ หมายถึง พระนิพพาน
 อย่างเช่น มัคคจิต ผลจิต จิตของพระอรหันต์บุคคล ตัณณสิการก็จะทำให้นิพพานมาปรากฏต่อจิตเรียกว่าจิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ได้ ก็เรียกว่า จิตของพระอรหันต์บุคคล เป็นจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์

ถามว่า มีนิพพานเป็นอารมณ์ได้อย่างไร

ตอบว่า ก็มนสิการ ทำหน้าที่ ทำให้จิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น เหตุใกล้ของมันจึงมีหลายอย่าง

ลักษณะที่จุดกะของมนสิการ กับ ทฤษฎีระบบ

- ลักษณะเด่นของมนสิการ คือ การทำให้ธรรมที่เกิดร่วมมุ่งสู่อารมณ์



ลักษณะที่จุดกะของมนสิการกับทฤษฎีระบบ

ต่อไป ดูเชิงระบบ เหตุใกล้/ปัจจัยสนับสนุนที่เป็นอดีต ปัจจุบัน
 อนาคต และกาลวิมุตติก็ได้ ดึงมาใส่ใจ ปฏิบัติการประกอบหรือผูก
 ธรรมที่เกิดร่วมไว้กับอารมณ์ตรงเอาไว้มันไม่ทำให้ไม่พราวจากกัน ถ้าพราว
 จากกัน เมื่อไหร่ก็แสดงว่า ไม่ใส่ใจ ไม่มีมนสิการ トラバไตที่ยังใส่ใจอยู่

ยังมีมนสิการ ผลปรากฏคือการเผชิญหน้ากับอารมณ์ หมายความว่า อารมณ์กับจิตอยู่ด้วยกัน เผชิญหน้ากัน เขาเรียกว่า เหมือนคนสองคน มาประจัญหน้ากัน ไม่หายหน้าไปจากกัน ในวันนี้ก็หมดเวลาพอดี ขอ ยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้.

จำนวนออกทะเล